

VILNIUS UNIVERSITY

VIKTOR DENISENKO

THE IMAGE OF THE BALTIC STATES IN RUSSIAN PERIODICAL PRESS IN
CONTEXT OF GEOPOLITICAL CHANGES (1991-2009)

Summary of Doctoral Dissertation

Social Science, Communication and Information (08 S)

Vilnius, 2016

The doctoral dissertation written in the period from 2011 to 2015 at Vilnius University

Academic supervisor:

Prof. dr. Žygintas Pečiulis (Vilnius University, Social Sciences, Communication and Information – 08S)

The dissertation is defended in the Council of Communication and Information Science of Vilnius University.

Chairperson – Assoc. prof. Deimantas Jastramskis (Vilnius University, Social Sciences, Communication and Information – 08S)

Members:

Assoc. prof. Mantas Martišius (Vilnius University, Social Sciences, Communication and Information – 08S)

Dr. Narijus Maliukevičius (Vilnius University, Social Sciences, Political Science – 02S)

Prof. dr. Gintautas Mažeikis (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Political Science – 02S)

Prof. dr. Ainars Dimants (Turība University (Latvia), Social Sciences, Communication and Information – 08S)

The dissertation will be defended in an open hearing of the Council of Communication and Information Science at 1 p.m. on 25 February 2016 in Press Theater hall at Vilnius University Faculty of Communication. Address: Saulėtekio av. 9, 1 st building, LT-10222, Vilnius, Lithuania.

Summary of the dissertation sent out on 25 January 2016.

Dissertation is accessible at Vilnius University Library and online:

www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius (in Lithuanian)

VILNIAUS UNIVERSITETAS

VIKTOR DENISENKO

RUSIJOS PERIODINĖS SPAUDOS POŽIŪRIS Į BALTIJOS ŠALIS GEOPOLITINIŲ
POKYČIŲ KONTEKSTE (1991-2009)

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija (08 S)

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2011-2015 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas – prof. dr. Žygintas Pečiulis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – 08S).

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Komunikacijos ir informacijos mokslų krypties taryboje.

Pirmininkas – doc. dr. Deimantas Jastramskis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – 08S).

Nariai:

doc. dr. Mantas Martišius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – 08S);

dr. Nerijus Maliukevičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S);

prof. dr. Gintautas Mažeikis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S);

prof. dr. Ainars Dimants (Turības universitetas, Latvija, socialiniai mokslai, komunikacija ir informacija – 08S).

Disertacija bus ginama viešame Komunikacijos ir informacijos mokslų krypties tarybos posėdyje 2016 m. vasario mėn. 25 d. 13 val. Komunikacijos fakulteto Spaudos teatro auditorijoje. Adresas: Saulėtekio al. 9, LT-10222, Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2016 m. sausio mėn. 25 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius.

SUMMARY

Relevance and research problem. Cross-border relations are formed by various aspects. This becomes especially relevant in the modern day world where cross-country borders are symbolically disappearing (i.e. Schengen area) just like cultural borders (with globalization on its way). However, even in such a world, a possibility of conflict situations still exists. Sometimes it gets even larger because of the aforementioned factors. Relations between neighboring countries were always an area of specific tension. Common history shared by the states is frequently led by discourse of grievance, various evaluation of situations and the argumentative approach to history. In such a situation, it is very important how the neighboring countries evaluate each other. The view of one country's public on the neighboring country makes a strong impact on that state's foreign policy-making. It is also important in the overall political context of international relations.

Recent years have highlighted the instability of the post-soviet geopolitical space. The 2014 events in the territory of Ukraine (Russia annexing and occupying Crimea, the so-called separatist conflict in the Donbass region) have welcomed the hybrid war conception in the public discourse. The aforementioned confrontations consist not only of real military actions, but were and are followed currently by strategic operation in the information sphere. Information and propaganda attack is a part of the hybrid war strategy. The aggressive actions taken by Russia against Ukraine in 2014-2015 have shown what role can be played by the views of public on other states or their realities. In example, the annexation of Crimea was leaded by the Russian propaganda narrative, which used a myth of a "fascist coup" happening in Kiev (Darczewska, 2014:25).

The example, shown by the most recent events in Ukraine suggests that the view on Baltic States in the general public discourse of Russia (also created by the Russian periodical press) can be potentially used as a tool of hybrid or informational aggression against those states. This is why it is important to study the specifics of those views, its forming process and to reveal the factors, which affect the changes in those views.

While speaking about the view on a state (or the image of the state) and how it

forms, the role of mass media is exceptionally important. The paradigm of the image of another state, the view on that country and evaluating it is a part of the general public opinion. Jurgen Habermas notes that the public opinion is formed in the public sphere, of which mass media is a component. (Habermas, 1974: 50). Media researches provides us with an analysis of a fixed view on something – a view, which is synchronized with a specific historic time-lapse and the condition of its public sphere.

However, a media research alone, without any attention drawn to other context aspects, would be insufficient if one would like to understand the formed views of one state on another. Whenever executing such a research, geopolitical aspects should be brought to attention, especially when dealing with questions, related to countries, which have survived important geopolitical changes. In this case, it is the post-soviet space (all of the former Soviet Union area can be attributed to this space, sometimes this term also includes Easter European countries, which were formerly a part of the Warsaw pact).

The term *Geopolitics* is linked to two concepts – geography and politics, it is explained accordingly. The authors of “Baltijos valstybiu geopoliticos bruozaĩ” (Geopolitical features of Baltic States) specify, that “geopolitics highlight the subjective factor, e.g. it researches how a state, nation or a separate political institution, uses specific geographic conditions or a territorial area in general, while executing its policies”(Laurinavicius and others, 2005: 11). A similar explanation of geopolitics is presented by Nerijus Maliukevicius. He specifies, “the classical geopolitics thinking relates geopolitics with geographic territories and trafitional (i.e. diplomatic, military) possibilities to control those territories” (Maliukevicius, 2008: 12). The collapse of the Soviet Union and other changes that occurred later should be described as geopolitical changes, since the territories affected by those factors not only went through a process of changing a political system, but also endured geographic changes. After the former Soviet republics have pronounced their independence the territory mentioned before became divided by the borders of newly created independent states.

A certain part of a power context in the relations between Russia and the Baltic states has always existed. Looking at the period chosen for analysis (1991-2009), we see that its beginning is related to a time when Russia and Baltic States have been subjects of

a common geopolitical formation - the Soviet Union. Although nominally the position of these subjects was equal, but in reality it would be wiser to talk about the relation of Russia (as a political center) to the Baltic states (political periphery). In the beginning of the mentioned period, this relation has changed rapidly but the power aspect was still actual in the context of this period. Today, Russia and the Baltic States are subjects of different geopolitical areas, but the neighboring factor still provides a possibility to talk of an active interaction between them. The Russian topic is popular in the public sphere discourse of the Baltic States, same as the Baltic State topic (or separately Lithuanian, Latvian and Estonian) is actualized in the public sphere in Russia from time to time.

After the collapse of the Soviet Union in 1991, Russia is pursuing to retain its influence in the post-soviet area. Edward Lucas emphasizes the special attention of Russia to the Baltic States. According to him, the Kremlin is especially infuriated by the loss of Lithuania, Latvia and Estonia “the growing economy of those [Baltic States] countries and their open, lively publicity is a constant and loud contrast to the authoritarian capitalism of friends on the other side of the border [e.g. in Russia – V.D.]” (Lucas, 2008: 29).

As Mantas Martisius notes, “Russian geopolitical visions contain a region, where Lithuania is placed together with other Baltic States and Commonwealth of Independent States (CIS) countries” (Martisius, 2010: 137). The view on the Baltic States as of “former satellites” frequently determine the strategy of Russian relations with Latvia, Estonia and Lithuania. This strategy, described as a humanitarian dimension, is applied not only to the Baltic States, but to other post-Soviet republics. The essence of it is to retain the above-mentioned countries in Russia’s area of influence. This is a part of the aggressive *soviet-style* policy, with the use of new concepts, such as “Russian world” (a common identity provided to people living in different states, its main features being the Russian language (as a mother’s tongue), attention to the Russian culture and Russia as the Motherland (Tishkov, 2007), or the “Eurasian doctrine” (a geopolitical alternative to the (Western) Europe). This shows a direct interest of Russia to retain its influence in the post-soviet area, despite the changes that happened in the last two decades (The “Humanitarian Dimension’, 2009: 8-11).

The aforementioned Russian geopolitical tendency has also affected the direction of scientific researches. Amongst the studies, aimed to response to the use of *humanitarian dimension*, or, in other words, *soft power*, N. Maliukevicius' research "Russian informational geopolitics potential and spread in Lithuania" should be mentioned first. It analyses "how Russia – a neighboring state, who formerly and currently massively affects and will affect Lithuania, uses modern power measures in the post-Soviet area" (Malinkevicius, 2008: 11). This research has revealed the weakness of Lithuanian informational sphere immunity and the corresponding possibility of Russia to affect Lithuanian informational space (Ibid: 163).

The collective monography „The „Humanitarian Dimension“ of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States“ also speaks of Russians intention to affect former Soviet Republics, including the Baltic States. It specifies that the aim of Russian influence is not a post-Soviet relict, but a craving of a new important role in the sphere of international politics (The "Humanitarian Dimension", 2009: 314). Mass media plays a very significant role in the realization of this intention. Russia actively uses the language factor (a large part of post-Soviet republic citizens knows Russian language), as well as using mass communication channels to reach its political goals (Ibid: 325-327).

Although mentioned studies are not directly related with the area of this research, they provide a possibility to emphasize the relevance of this research. The analyzed researches show that Russia shows interest in the Baltic States and this interest has a defined direction. Discussed researches tried to reveal how Russia is acting in foreign informational space, how it tries to use it to achieve its goals. In this context, a research on how Russia acts in its own information space is relevant, since working with internal audience in the context of international politics has other aims, than actions in the foreign informational space. This is exactly the type of research conducted in this study.

A research of Russian media (in this case – press) would allow revealing the following questions: What is the character of views regarding the Baltic States that is formed by the Russian mass media? This question is relevant, since the image formed by mass media takes solid hold in the public sphere, which mediates between society and

state (Habermas, 1974: 50). The aspect of image entrenchment is also important because, according to Habermas, the public sphere is where the popular public opinion is being formed. This aspect shows that the problems of this research cannot be contained by the boundaries of a standalone mass media research, since the formation of specific public opinions regarding the situation in Baltic States in Russian media would allow its government structures secure an internal support of theirs also speak of such processes. As E. Lucas notes, “Kremlin controlled mass media totally rewrites historical events. So it comes to no surprise that less than a tenth of young Russians think, that their country should not apologize to the Baltic States for the Soviet occupation” (Lucas, 2008: 63).

The fact that historical discourse becomes an essential part of the public sphere agenda is noted by Ramunas Trimakas in his article “Modern historical narrative reflections in radical Russian journalism”. He highlights that “modern day Russia has returned Soviet-style state monopoly for “historical truth” and the opponents of such an order have a foreign policies towards Lithuania, Latvia and Estonia. Other researcherlmost no possibility to publicly voice protest” (Trimakas, 2007: 56). It should be noted that “manipulation of history becomes an argument for aggression against neighboring countries” (Ibid: 58).

The provided propositions can be used to base the relevance of the “Image of Baltic States in Russian periodical press in context of geopolitical changes (1991-2009)” scientific study. Russia is a large and influential Baltic States neighboring country, with which Lithuania, Latvia and Estonia share a long and frequently painful common history. It is important for the Baltic States to know what the trending public opinion is regarding them in Russia. This research is based upon Russian periodical press. One of the arguments for choosing this source of information is that written media usually shares a more in-depth analysis and stronger analytical interpretation of news, rather than the shallow format of the so-called “fast news” presented on TV (McComb, 2008: 49).

A knowledge of how Russian media view on Baltic States has formed and changed during the time-lapse from the late Soviet times (1991) to the newest times (2009) is important in the context of international relations, especially their humanitarian dimension. The fixation of an image of the Baltic States in Russian periodicals, revealing

its dynamics and better understanding of that image allows better understanding of the view shared by the Russian government and society regarding the Baltic States. It provides a possibility to analyze if there is a need to react to aspects of that view and what that reaction should be.

The communications aspect of this research will allow better knowing Russian media and revealing the specifics of the image of the Baltic States that is being formed. It is also important to analyze measures through which this view is formed and disseminated.

This problem is not widely researched at the moment. A review of scientific texts makes it clear that the problem can be looked at from several communication science points of access. Although it is noted that the research is of an inter-disciplinary origin. Apart from the communications science aspects, this research is attributable with politics and historical sciences as well as linguistic written communication and propaganda studies.

The research problem. Lithuanian scientific space has barely any detectable studies in regard of the discussed topic. The nearest to it is the article of Miglė Mockutė named “Baltijos saliu įvaizdžiai tarptautinėse visuomenės informavimo priemonėse po įstojimo į NATO ir ES” („The Images of the Baltic States in the International Media upon Accession to NATO and the EU“). This article debates regarding how the Western media view regarding Lithuania, Latvia and Estonia has changed after these states have joined the main political Western world associations. The researcher has detected that during the period of 2004-2007, the “Financial Times” and “Economist” magazines/newspapers have formed a different image of the Baltic States. M. Mockutė notes that Estonia was pictured most positively in publications, the image of Lithuania was less positive and Latvia was pictured the least positive. Although the general image of the three Baltic States is quite positive (Mockutė, 2008: 35).

M. Mockutė has determined that during the mentioned period Lithuanian image has been damaged mostly by internal political events (the story of President Rolandas Paksas), the worst for Latvia was its macroeconomic situation and the events, which damaged Estonia's image the most was the conflict with Russia because of the takedown of the monument for the Soviet world war II veterans (The Bronze Soldier) (Ibid: 35-36).

The researcher notes that the acuity of relations with Russia frequently causes mixed effect upon the image of Baltic States, although it helps to explain the Baltic States position regarding various questions, related to these relations.(Ibid: 36)

Other topics that are relevant to the topic of this research are related to various state scientific species.

In 2007, Svetlana Pasti has defended a thesis named “The Changing Profession of a Journalist in Russia” in the University of Tampere. In it, she reviews the changes in the profession of Journalist in Russia from the days of the Soviet Union to current times. Data, collected by S. Pasti in her scientific study, provides a possibility to talk regarding the general mass media system changes in the Russian Federation. S. Pasti notes that although a large increase of high-quality and commercial press has been detected in Russia after the collapse of the Soviet Union (and a corresponding forming of an independent journalist community), a peculiar regress happened afterwards and a tendency is fixed, of a journalist losing its professional independency and forced to act in the frames of the political subordination) (Pasti, 2007: 16).

A similar type of a scientific study is defended in the University of Sydney by Margarita Sokolovskaja, who defended her doctoral thesis “National television in Putin’s Russia”. Although this study focuses on the topic of television channel ownership problematic in current day Russia (and the concentration of these channels in the hands of the government or people close to it, during the first President’s V. Putin cadency) it contains general insights regarding the general mass media situation in Russia. M. Sokolovskaja notes that “during the period between the 2000 presidential elections and the first V. Putin cadency end, Russian mass media has lost a high number of freedoms, which they gained after the collapse of the Soviet Union” (Sokolovskaja, 2011: 60). According to the researcher, the current day television in Russia executes a function of consolidating competitive authoritarianism.

These reviewed studies are useful to understand the actual Russian mass media situation and to reveal the changes it gone through during the years of 1991 to 2009.

Other studies that are relevant to the prepared research context are directly related to narratives reflecting on the views of countries on other countries.

In 2008, a collective Latvian university scientists' study "Manufacturing Enemy images? Russian Media Portrayal of Latvia" was published. This research included the period of 2002 to 2005, e.g. the period of time when Latvia (just like Estonia and Lithuania) has achieved its euro-Atlantic integration goal and has joined the EU and NATO (2004). The above-mentioned study reviews a period of active geopolitical changes and how the Latvian image is constructed in Russian mass media.

The editor – Nils Muiznieks states that Russian mass media consistently constructs a negative image of Latvia, using different topics as he presented it in the findings of the research (Editor Muznieks, 2008: 161). The main three topics used to do that are relations with the Russian-speaking community, Latvian view of the history (Latvian historiographic approach) and joining NATO. These topics are discussed wider.

N. Muznieks notes that the principles of relations with the Russian-speaking community are described in Russian mass media not only in regards to human rights violations, but with stressing out that a part of the Latvian Russian-speaking community are discriminated as a unique "*non-citizen*" category. Moscow interprets this not only as an agent of influence, trying (and believing to have the right) to influence Latvian politics in regards with the Russian-speaking community, but also, as a relieve provider for members of this community (Ibid).

Latvia is also being positioned as a country, which constantly "attacks" Russia and the Russian view on history. Amongst the activities classified, as "attacks" are Latvia's territorial claims on Russia, and the absence of recognition of "sacral historical truth about the liberation of Latvia" (The context of world war II). N. Muznieks states, that such accusations make Russian journalists to try to find respective Latvian position motifs, but these motifs are usually interpreted in a wrong way and meet the trending Russian ideological boundaries. According to Russian media, the main motif is "Latvia's revenge against Russia" (Ibid).

The findings of this research state that Russian mass media has reacted calmer to Latvia's joining the European Union, than it did to Lithuania doing the same (because of the Kaliningrad transit problem). However, the negative image was formed concerning Latvian participation in NATO. Latvia was portrayed as a small, weak state, which level

of democracy does not stand up to the NATO levels. This incident was also presented as a U.S. intrusion in the Russian area of interest. (Ibid: 162).

It should be also noted that Latvia was pictured in a more neutral fashion or even positively in regard with topics, related with the nostalgia for the soviet era and the common history context. A positive reaction was also viewed in topics related to economics, whenever Russian capital or its interests in Latvia are mentioned.

The above-mentioned research provides valuable knowledge regarding the Russian mass media's views on Latvia (and provides a possibility to apply this view conception to Lithuania and Estonia). However, it is covering a comparatively small period of the newest history and concentrates heavily on Latvia, but not the general image of all three Baltic States.

Estonian researcher Heiko Paabo (2011) has investigated different aspects of conflict narratives in the post-Soviet area. His thesis "Potential of Collective Memory Based International Identity Conflicts in Post-Imperial Space (Comparison of Russian Master Narrative with Estonian, Ukrainian and Georgian Master Narratives)" he notes that the *post-empire* Russian area contains a potential for large conflicts based upon the collective memory. H. Haabo notes that "in the space of the former Russian Empire confrontation over the commonly shared history seem to have become regular phenomena) (Paabo, 2011: 295).

Another aspect of this thesis is related with the statement that "mostly there is partial denying by marginalization of the other nation's historical key moment or the Russian master narrative is silent about these events" (Ibid: 303). H. Haabo makes this conclusion by researching the narrative of history books recommended for the Russian school program. It is a likely assumption that the same principle (marginalization or ignoring) can be used in other country image narrative, which is formed not only by history books, but also, i.e. Russian media texts.

Considering the specifics of our research we hoped to find more such researches in Russian academic space, but an investigation revealed that Russian academics find little interest in the Baltic States. The only related study we found was authored by Renald Simonian, a thesis named "Socio-cultural transition-period processes in Baltic

States and Russia”. This thesis draws quite a lot of attention to the imaging of Baltic States in Russian mass media.

The researcher finds that Russian mass media has played a notable role in consolidating the antagonism between Russia and the Baltic States. Russian mass media helped to form a number of myths and stereotypes in the Russian public consciousness, relating to the recognition of the post-soviet area. This process was accelerated by the appliance of double standards for shedding light on the situation in the Baltic States and CIS republics (Simonian, 2004:11). First, the double standards were used in revealing the position of the Russian community in Baltic States (especially in comparison with the corresponding situation in other post-soviet republics). R. Simonian notes, that Russian media was more eager to silence conflict situations with Russian-speakers in CIS countries, but “if similar events were found in Baltic States, they were widely and thoroughly commented, even the smallest incidents) (Ibid: 414). Amongst other problematic topics, which actively but one-sidedly presented by Russian media was the relations between NATO and Baltic States, the situation with Russian language and Russian immigration from the Baltic States.

While providing news from Lithuania, Latvia and Estonia, Russia has a “particular virtual near abroad reality” (Ibid: 428). R. Simonian accents that this is a product intended for internal consumption: “Russian public information providers firstly address their own, internal Russian audience, not the Russian readers living in the Baltic States. Such a tradition – to separate information for internal use from the information provided to the outside use has been formed in Russia long ago. The internal use information, in regards to the Baltic States, consists of long-ago formed ideological clichés – such as “they won’t survive without us”, “they won’t get anywhere away from Russia”, - a set of them, which determines our media tone” (Ibid: 447).

The researcher notes that until the ninth decade of the last century the central Russia media has formed two myths regarding the Baltic States – “one regarding the nations of the Baltic states, other – regarding their views on Russians” (Ibid: 450). These myths are negative ones. R. Simonian emphasizes that they matched Russian public views on the Baltic States as the reasons of the collapse of the Soviet Union. While

summarizing the part of the research dedicated to the image of the Baltic States in Russian mass media, R. Simonianas comes to a conclusion that “A negative view on Baltic States is shared by the largest part of the Russian public, and in essence it happened because of the impact of mass media” (Ibid: 451).

A review of the researches grants a possibility to state that authors of studies on related topics frequently choose a shorter time lapse than we have chosen in our research. They concentrate their attention on the internet mass media resources. R. Simonian’s thesis can be noted as an exception, however, even in his thesis; the image of the Baltic States in Russian media is not his main theme. It shows that the topic in discussion is currently unexplored properly.

Pilot research. Given the poor research of specified topic and in order to purify the research topic, the author of this study has conducted a pilot research in order to reveal the aspects of conflict narrative in Russian mass media texts regarding the Baltic States (with online media as the subject of this pilot research). The results of the above-mentioned research were presented in scientific conferences in Lithuania and abroad (Ukraine, Turkey) and presented in scientific publications¹.

Six topics were selected for the pilot research. All of them related to events in Baltic States, reflecting various conflict situation that chronologically fill in the chosen 2002-2008 time-lapse:

Topic 1. Ethnic minority school reform (2003-2004, Latvia). The aim of the reform is to promote a more active and wider use of Latvian language in ethnic minority schools. This reform was actively opposed by Latvia’s Russian community.

Topic 2. Russian fighter plane Su-27 crash in Lithuania (September-October, 2005, Lithuania). The essence of the conflicting situation – Lithuanian air space violation, disagreement over the investigation into the incident, aircraft pilot detention.

Topic 3. The situation related to the „Bronze soldier“ monument (April-May, 2007, Estonia). Reaction to the takedown and relocation of a monument for the soldiers of Great Patriotic War (also called the “Bronze soldier”) from Tallinn center to the military cemetery.

¹ See the **Thesis approbation** section of this summary

Topic 4. Soviet symbols legal comparison with the fascist symbolism and prohibition (July-August, 2008, Lithuania). The Parliament of the Republic of Lithuania has issued a law prohibiting public display of soviet symbols.

Topic 5. Latvian SS veterans (all times, Latvia). A fierce and active Russian reaction to the Latvian SS volunteer legion veteran's events. This is a constantly actualized topic in the Russian information sphere.

Topic 6. Estonian SS legion veteran activities (all times, Estonia). A fierce and active Russian reaction to the Estonian SS volunteer legion veteran's events. This is a constantly actualized topic in the Russian information sphere.

During the pilot research it has been determined that in the virtual (internet) Russian information sphere, texts forming a negative image of the Baltic States are not predominate, although the negative image lines are more vivid, better shaped and formed, then neutral telling of the events in the Baltic States.

Separate narratives of Estonia, Latvia or Lithuania vary little between themselves. It shows that Russia's view on separate Baltic States is alike in its essence, so distinguished narratives were evaluated as separate parts of one narrative regarding the Baltic States.

Baltic States are pictured as hostile towards Russia. The most frequent are accusations of Russophobia, attempts to rewrite history (this allegation is related to the history of the Second World War and the evaluation of Soviet era). A higher Russian position is emphasized in relations with Baltic States. Baltic States are named as unequal partners of the Russian Federation. Russia itself takes an important role in the created Baltic States image. It is frequently pictured as an active participant of a conflict, even when internal Baltic State affairs are being discussed. It has been noted that in corresponding narratives, current day Russia is related and compared and identified with the Soviet Union. In this context, doubts regarding the veracity of the soviet history version are assigned as acts of russophobia and trying to bite Russia.

The essential conclusion of the pilot research is as follows: Russian internet mass media uses propaganda attacks and measures known long before, to create a negative

image of the Baltic States. The negative image of the Baltic States in massive conscience of Russia's public becomes a general image, since Russian informational space has no counterparts.

While comparing the thesis to the pilot research, it can be noted that the thesis is focused not only on conflict situations, but also on the neutral (non-conflict) case analysis. Given the aspects of the researched time-laps, the **study object** has been chosen as the Russian periodical press.

Study scientific tasks:

- Formulate hypotheses for an empiric research, taking the evolution of Russian media and its' models' peculiarities as well as the dynamics of relationship between Russian Federation and Baltic States during 1991-2009 in account;
- After the analysis of agenda-setting and framing theories, as well as an image to view ratio, determine the structure of the image that is formed in published texts and create its structure model;
- Analyze if Russian periodical press view on Lithuania, Latvia and Estonia differ or is it a united view on all three countries (a view of the Baltic States as a monolithic geopolitical formation);
- Apply Girardet's (2007) political myth typology and propaganda technique summary (Hobbs, McGee, 2014) and investigate what modern (political) myths and propaganda techniques are used while forming Russian periodical presses view on the Baltic States;
- Create a summary of concepts related to the researched period section, which form the view on the Baltic States in Russian periodical press.

Defended statements. A completed review of scientific literature and an implemented pilot research allow making the following defended statements:

1. Disagreement on evaluating the common historical past and complex bilateral relations between Russian Federation and Lithuania, Latvia and Estonia are the cause of the appearance of negative view elements in Russian periodical press publications dedicated to the Baltic States;

2. The positive view on the Baltic States in Russian periodical press is related to nostalgic evaluation of common shared history (soviet time era) and potentially depoliticized topics (sports, culture);
3. Authors publishing their materials in Russian periodical press have prejudices, based upon stereotypical imaginations regarding Lithuanian, Latvian and Estonian public life realities;
4. Russian periodical press views Lithuania, Latvia and Estonia as a monolithic formation, applying all of these countries with the same characteristics and evaluations.

Scientific research method. Qualitative and quantitative analysis of selected periodical press publications' content has been chosen for the Empiric research. Texts were selected from five sections of the chosen period:

- Year 1991 (the collapse of the Soviet Union);
- Year 1996 (Presidential elections in Russia);
- Year 2000 (Coming of Vladimir Putting to power in Russia);
- Years 2003-2004 (EU and NATO step in the post-soviet area);
- Years 2008-2009 ("tandemocracy" period in Russia);

The appliance of a quantitative contents analysis method provides the possibility to reveal the main tendencies of a forming view on Baltic States – how intensively is this view created, what types of topics are dominant in messages and texts, dedicated to the Baltic States. This method also allows to reveal how much attention do the Baltic States get in Russian periodical press as a region and how much do Lithuania, Latvia and Estonia are mentioned separately.

However, a view on something is a construct of a subjective type, that being the reason why qualitative content analysis was brought into place, allowing to specify and analyze the emotional characteristics of texts, hidden meanings and other elements that are important for the research. Measures that were employed to form a view of the Baltic States during the researched period are revealed and described. Changes in the view are being registered as well as how they is connected with the geopolitical changes in the post-Soviet area and internal processes in the political and public life of the Russian

Federation.

Deeper meanings are disclosed by interpreting elements of the view by applying a modern political myth theory. French scientist Raoul Girardet's proposed political myth classification (Girardet, 2007) was used and applied while preparing this thesis. Revealed elements of the view were also compared to the main propaganda techniques (Hobbs, McGee, 2014).

Research originality. The completed research has no analogues in Lithuanian academic space. There were also no similar researches completed in other states as well. Lithuanian scientists focused their attention on Russia's attempts to infiltrate Lithuanian (or in a wider sense – Baltic State) informational space, but significantly less attention was drawn to the processes in Russia's internal informational space. This study tries to fill in the aforementioned gap.

The originality of this research is also related to the aim of looking at the problem above the local scale, i.e. Lithuanian, but to include the regional level as well. This study investigates a problem, which is actual for all three of the Baltic States, related to their common historical experience and current geopolitical situation in Europe.

Study structure. The thesis consists of two parts (theoretical and empirical). The first part covers the discourse of changes and investigating the structural periodical press view elements. The first section "Geopolitical discourse of Russian Federation and the Baltic States" investigates the geopolitical paradigms of the Russian Federation and the Baltic States as well as their changes in the timeline, which is actual for the research. Special attention is drawn to the problem of interoperability of Russian Federation and Baltic State paradigms, as well as to revealing the post-imperial discourse of Russian Federation and conflict aspects of relations between Russia and the Baltic States.

The second section of the first part is named "Mass media factor in relations between Russia and Baltic States". It contains an analysis of the media effect on the political discourse as well as a review of Russian media system peculiarities. It also provides an analysis of propaganda to information ratio aspect in Russian mass media.

The third section of the first part of the study is named "Press view formation aspects" and is dedicated to the concept of an *image* analysis of its influence on the mass

conscience of the public and communicative aspects of its dissemination. *Agenda-setting* and *framing* theories, related to the problems of image forming in mass media texts.

This section also covers the analysis of modern-day myths and stereotypes. It reveals how they become parts of mass media view elements. In order to do so, myth and stereotype descriptions are presented and scientific views on myth and stereotype functioning are analyzed. The formation of myths and stereotypes in mass media principles as well as their effect on the publicist narrative are also investigated in this section. Special attention is provided for the roles of myths and stereotypes in the context of forming a view on another country.

The second part of the thesis provides an empiric research of Russian mass media's view on the Baltic States.

Three Russian Federation issued periodical publications have been chosen for the empiric research: a weekly publication "Argumenty I fakty" (issued since 1978), daily papers "Komsomolskaja Pravda" (issued since 1925) and "Izvestija" (issued since 1917). These publications have been selected according to the following criteria:

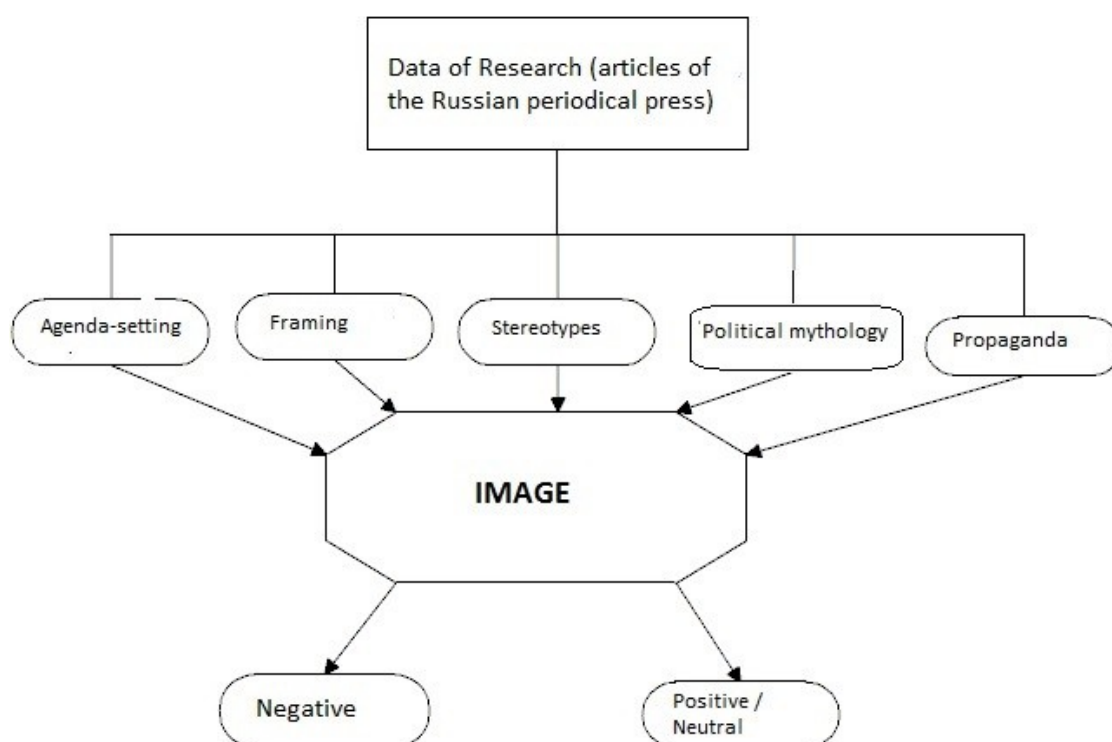
- Publication period (the fact if the publication was published during the research period and if it was published during the whole of the period - has been taken in account);
- Publication distribution aspect (federal level newspapers are chosen, i.e. publications, which were distributed all over the territory of the Russian Federation);
- The status of the publication (chosen newspapers are attributed to a higher level of publications in order to avoid the *yellow press*).

The trademarks of chosen publications are easily recognizable by the majority of Russian citizens. The above-mentioned publications have a stabile loyal audience. They can be assessed as "*publicly-political press*" according to A. Aleksejev (1999) offered new Russian press typology. These publications have grown from Soviet massive "*general-political*" publications. They are specified by providing information about events, reviews and executing analytical functions (Alekseev, 1999).

While choosing the publications, the change of their popularity in the researched

period has been taken in account. At the beginning of the aforementioned period, press made a significant impact on Russian publicity – it was an essential alternative to the official, state-controlled television. However, afterwards, the position of press was affected by commercial television channels and internet, which presented its own new internet media channels.

Selected publications have managed to preserve their popularity and influence to the present day. Data, provided in the 2013 report on Russian press, clarifies that “Argumenty I fakty” and “Komsomolskaja Pravda” were the weekly and monthly publications’ leaders², and “Izvestija” has entered the top ten most popular (having the highest circulation) newspapers (Rossijskaja periodičeskaja pečat, 2013).

1 scheme: Thesis author's scheme of image research structure.

² In 1993, the “Komsomolskaja pravda” newspaper started publishing not only as a daily newspaper, but also, as a weekly newspaper, which can be subscribed to separately.

Given the analysis of the theoretic materials, the first section of the second part of the thesis forms empiric research hypotheses, as well as a scheme, revealing the structure of the image on the Baltic States research.

The second part presents the analysis of texts from the aforementioned publications – articles and messages related to the topic of Baltic States (events in Baltic States and their interpretation, aspects of relations between Russia and Baltic States). The view on the Baltic States is analyzed according to the *Negativity* and *Positivity* criteria and is interpreted through the prism of contemporary (political) mythology and propaganda technique application.

After the completion of both theoretic and empiric researches it has been found that Russian periodical press provides constant attention to the actual events in Baltic States. This was especially intense in 1991, which was determined by a number of essential circumstances: events in Baltic States were interpreted as internal affairs (of the Soviet Union), some attention was also drawn by the concentrated situation of conflicting heads of the Union (Moscow) and local elites. Afterwards the attention drawn to the Baltic States in Russian periodic press is not so intensive, but it retains an appearance of permanency (it has been noted, that in various periods, depending on international relations and geopolitical circumstances the vector of interest changes and more attention is drawn towards one or another Baltic State).

Findings and conclusions

The completion of theoretic and empiric researches has revealed that Russian periodical press keeps a continuing focus on the Baltic countries' actual events. It was especially intensive in 1991, when it was caused by a number of essential circumstances: events in Baltic States were interpreted as internal affairs (of the Soviet Union), some attention was also drawn by the concentrated situation of conflicting heads of the Union (Moscow) and local elites. Afterwards the attention drawn to the Baltic States in Russian periodic press is not so intensive, but it retains an appearance of permanency (it has been noted, that in various periods, depending on international relations and geopolitical circumstances the vector of interest changes and more attention is drawn towards one or

another Baltic State).

The theoretic research has shown that Russia and Baltic State's relations after the collapse of the Soviet Union were tense. This is attributable with post-empire Russian Federation's position and this country's state ambitions to retain its influence in the post-Soviet area.

The theoretic research is analyzing Russian mass media system peculiarities. A conclusion is reached, that Russian Federation mass media system does not meet any of the Western world's media-specific models. This country has formed a separate Eurasian mass media model after the break-up of the Soviet Union, which, in one aspect, can be characterized by the western-type commercialization, while on the other hand, it can be characterized by interaction with the state and it affecting the mass-media business.

Given the theoretic research results, an empiric research method has been formed.

One of the essential questions of the empiric research is related with the urge to reveal if Russian periodic press' view on Lithuania, Latvia and Estonia differs from country to country or is it a monolithic one (where all of the Baltic States are viewed as a single geopolitical region).

The quantitative texts analysis shows that regional Baltic State level is expressed weakly (this being the tendency of all researched period sections). A larger (approx. $\frac{3}{4}$) part of the periodical press texts are dedicated to separate Lithuanian, Latvian or Estonian events or other topics related to one of the countries.

However, the qualitative analysis of texts reveals that framing of news from Lithuania, Latvia and Estonia (as well as information related to these countries) and their positioning is carried out with the help of similar principles (this shows summary of concepts). Specific topics that are related to all Baltic States are presented and interpreted in a similar way (secession from the Soviet Union, historical after-war resistance, integration to EU and NATO). Considering this a conclusion is reached that in the **Russian periodical press discourse, a view of Baltic States is formed as a geopolitically unified region, and separate Lithuanian, Latvian and Estonian images can be interpreted as integral parts of this general image.**

The study has proved or disapproved a number of theories:

Hypothesis: *Russian press is dominated by negative connotations and negative discourse forming frames while presenting news from Baltic States.*

The research has revealed that all sections of the chosen period of time are dominated by the negative view on the Baltic States. This view is formed as a complex – through specific connotation having characteristics (descriptions, evaluations) which are labeled to the Baltic States. Additionally, through the appliance of propaganda narrative forming techniques, by repeating stereotypes and promoting modern (political) mythology discourse.

A negative view is expressed through various theme paradigms. On the political level, Russian periodic press emphasizes the hostility of the Baltic States towards Russia. Trying to compromise Baltic State government structures and governing systems, trying to present them as ineffective and non-working is fixed as a part of a structural view element. Essential Baltic State statehood ideas are also discredited, their political and economic autonomy and independence is questioned, social living problems are emphasized, criminal theme is being raised, etc.

Baltic States are characterized as *fascist, nazi, anti-russian and russophobic* with the use of propaganda technique measures. These accusations are presented to the Baltic States for both disagreement on the evaluation of the events of the past (historic plane), and the actual event discourse (usually political).

Topics related with the Russian-speaking minority become an important element of a negative view. They are dominated with discrimination – topics of both human's rights and freedoms violations. The image, formed by Russian periodical press contains Russian-speaking communities excluded from the integral Lithuanian, Latvian, Estonian public structure. They are contrasted to the Baltic States (and firstly to the Baltic State authority structures), marginalized and stigmatized.

A noted tendency is that Russia itself becomes an element of the view, constructed by Russian periodical press (even when internal affairs are discussed), specifically Russia's official politic position. This element is presented either directly (in topics of Baltic States relations with Russia) or indirectly (questions of Baltic States integration

into Western world structure, questions, Russian-speaking community/compatriot topics). Russia frequently takes the main spot in the structure of such a view, meaning that if binary opposition “friend-foe” structure is applied to this view, Russia is correspondingly the “friend”. In such cases Baltic States are presented as “strangers”. This position allows Russian periodical press to form a negative view on the Baltic States by demonizing them and hyperbolizing their antagonism to Russia.

Elements of positive (and neutral, which is placed in the same category) Russian periodical press view on the Baltic States, which were distinguished during the research are too weak to outweigh the predominant negative view. In the 2000 and 2003-2004 sections, tendencies allowed hoping for positive view on Baltic States to become dominant with time in Russian periodical press formed Baltic State image structure, but the 2008-2009 period data showed a different tendency. During this section of researched period, the view is shallow, schematic and, correspondingly, has a stronger negative connotation). The research has revealed that the largest positive impressions on the Russian periodical press are provided by economic achievements of the Baltic States. Sports victories and cultural events are also positively evaluated. Another structural element of a positive view are the positive shifts in relations with Russia (in rare periods of relations’ warming/normalization between the Baltic States and Russian Federation).

Hypothesis: *The evolution of Russian press formed view of the Baltic States is connected to the geopolitical changes in the post-soviet region.*

This hypothesis was essentially unconfirmed during the research. The effect of geopolitical changes on the view of Russian periodic press on the Baltic States is not as strong as it was previously believed. Geopolitical change aspects affect the image of the Baltic States in Russian periodical press to some extent, but this affection does not cause the change to the essentially dominating negative view on the Baltic States. The research has unveiled that the general more positive view of Lithuania, Latvia and Estonia is fixed in Russian periodical press publications of 2003-2004, i.e. during the coming to power of Vladimir Putin’s authoritarian political model and Baltic States entering the NATO block, which is being held hostile by Russia, but not in 1996 when the Russian

Federation tried to adapt a democratic (liberal) system. It should be noted that during the confrontation with Moscow in 1991, the general negative view level was not as high as in 1996 or 2008-2009 research periods.

This allows to conclude that **Russian periodical press is dominated by an overall, earlier created (by implication – in Soviet times) ontological approach to Baltic States, which deep structure is not affected by current geopolitical developments.**

Hypothesis: *Baltic States image discourse formed by the media has changed with the change in Russian mass media model (from Soviet type to free and then, later, to the specific Eurasian model). During the period of Soviet and new Eurasian models press discourse came close to the official Russian view of the Baltic states, in its essence combining with the international politics discourse of this country.*

This Hypothesis has been proved only partially. It is unrevealed how mass media model changes would greatly affect the view on Baltic States, which is dominant in Russian periodical press and would cause the changes in that view. During the 2003-2004 section of the research (when Russian mass media system, together with its political system, increasingly moves toward new authoritarian model) the view on Baltic States is even better than in the period of 1996, when the media model tried to orient itself to liberal model principles (a change should be registered if the Hypothesis were to be true).

However, in the 2008-2009 period, when press freedom borders get tighter in Russia, the level of negative views on the Baltic States jumps significantly (the percentage of neutral texts also decreases) – and this correlates with the official political position of Russian Federation in regard to the Baltic States. However, this is the last of the researched time-lapse sections and in order to confirm (or to disprove), that this change corresponds with the assumption of the hypothesis, later periods should be analyzed.

Hypothesis: *The view on Baltic States in Russian periodical press is formed by using various propaganda techniques.*

This hypothesis has been proved, since the researched Russian periodical press, publications contain elements ascribable as propaganda. It has been determined that amongst the seven propaganda techniques abstracted for the research, traces of four of them can be detected. Russian periodical press publications related to the Baltic States commonly use the “Manipulation of associations” (Accusing Baltic States of *fascism* and *nationalism*) and “Labelling” (providing Lithuania, Latvia and Estonia *anti-Russian* and *russophobic* state characteristic) techniques.

The “Glittering generalization” technique is used less often (i.e. a statement, that *people do not like Russians* in the Baltic States). Another less frequent technique is “Selection of facts”. This technique is seen the most in publications dedicated to hurtful (but differently interpreted in Russia and Baltic States) experiences and events of common history between the countries.

The propagandistic nature of the informational contents show that Russian periodical press is essentially orienting to the discourse formed by the official authority of Russia. This tendency becomes increasingly powerful during the years of 2008 to 2009.

Hypothesis: *Russian press view on Baltic States is mythologized.*

This hypothesis has been essentially proven right. One may not say that Russian periodical press view on Baltic States is much mythologized, but clear modern (political) mythology traces can be found in the presses’ view on the Baltic States structure in different sections of the researchable period. It was determined that these mythological constructions meet R. Girardet (2007) determined main *Conspiracy*, *Golden age*, *Unity*, political myth categories. These myths become a part of the view of the Russian periodical press on the Baltic States; however, they cannot be attributed as the dominating elements of the view.

It may be held that assumptions, which became the basis for the defended statements, were proven right.

The carried out work has allowed establishing that:

1. Disagreements regarding the evaluation of the common past and hard bilateral relations between the Russian Federation and Baltic states became the cause of the negative view on Baltic States dominating Russian periodical press. Geopolitical changes did not have a decisive influence on this view, because it is being formed not by the everyday political agenda setting, but by the ontological (civilizational) conflict between Russian Federation and Baltic States. Everyday political agenda only adds up and empowers the negative view on Baltic States in Russian periodical press from time to time.
2. The positive view on the Baltic States in Russian periodical press is related to nostalgic evaluation of common shared history (soviet time era) and potentially depoliticized topics (sports, culture). This is a reflection of the negative view, where the “common past” discourse sedates the post-imperial phantom pains (i.e. lost territories and longing for power). In such cases, aspects are used that level the civilizational Russia and Baltic state conflict, by using the 1940-1991 discourse of the Soviet Union, joining Russia and Baltic States by force. It should also be noted that the depoliticisation of some topics allows evading negative evaluations, related to disagreement regarding the past of the current inter-state conflicts.
3. Russian periodical press negative view on Baltic States elements meet the main propaganda technique appliance principles. That is why a part of the texts can be assigned in the propaganda, aimed against the Baltic States, category. The appearance of such texts is caused by the political conjuncture on one hand and the text author’s (journalists’) prejudices against Baltic States on the other. These provisions manifest themselves as repeating of negative concepts (statements regarding the Baltic States) and the use of stereotypes regarding the Baltic States while constructing texts.

4. The research has revealed that Russian periodical press views Lithuania, Latvia and Estonia as a monolithic formation. All Baltic States are provided with similar characteristics and evaluations. Characteristics of one state are automatically applied to others without trying to argument this process or to reveal objective reasons causing such a comparison.

Thesis approbation.

Scientific conferences:

National:

1. Scientific-practical conference “Content quality problem in mass media”.
Name of presentation: *Motivation factors of reports on Baltic States in Russian internet media sources (2004-2008)*. Place: Vilnius University. Date: 2012-10-24

International:

1. International young scientists’ conference „Social Transformation in Contemporary Society 2013” (STICS 2013). Name of presentation: *“The Baltic States narrative” in Russian Internet media in context of geopolitical changes.*. Place: Mykolas Riomeris University. Date: 2013-16-5/6.
2. International scientific conference “Mass media and freedom of speech: controversy and public conflicts”. Name of presentation: The image of Baltic States in Russian media: historical narrative aspect. Place. Vilnius University. Date: 2013-10-24/25.
3. First international communications sciences and media studies’ congress. Name of presentation: *“The Fundamental Problematic Aspects of the Baltic States Image in the Russian Media“*. Place: Kocaeli University (Izmit, Turkey). Date: 2014-05-12/15.
4. International continued scientific conference “Communications and information sciences in networking society. Name of presentation: *“The fundamental myths about the Baltic States in Russian mass media“*. Place: Vilnius University. Date: 2014-06-19/20.

5. International congress of Belarussian researchers. Name of presentation: „*Armed conflict context effect on the views on events in Baltic States in Russian press of 1991*“. Place: Vilnius Gediminas Technical University. Date: 2014-10-3/5.
6. International science conference “Mass media and politics’ interaction in Baltic States”. Name of presentation: “*Basic concepts of the Baltic States image in the Russian press after the collapse of the Soviet Union*“. Place: Vilnius University. Date: 2015-05-7/8.

Articles in peer-reviewed scientific journals:

1. Denisenko, Viktor. The image of Baltic States in Russia’s internet space: conflict situation context. *Europa*, No. 12, Tiumen state university, 2013, p. 113-125.
2. Denisenko, Viktor. The image of Baltic States in Russia’s internet mass media: conflict narrative context. *Agora*, No. 2, 2013, p. 104-119.
3. Denisenko, Viktor. The Fundamental Problematic Aspects of the Baltic States Image in the Russian Media. *First International Communication Science and Media Studies Congress, Proceedings I*, Kocaeli University, 2014, p. 137–146.
4. Denisenko, Viktor. Basic concepts of the Baltic States image in the Russian press after the collapse of the Soviet Union (1991-2009). *Journalism researches*, No. 8, 2015, p. 116–128.
5. Denisenko, Viktor. The image of Lithuanian High Council – Restoration Seimas in 1991 Russian periodical press. *Parliament studies* (a copy was presented in September, 2015).

About author:

Viktor Denisenko was born on 10th of July 1981 in Vilnius. In 2003, he has successfully finished his Russian philology bachelor's studies in Vilnius University and gained a Slavic literature master's degree in 2005 in the same University. In 2007, Viktor Denisenko has also acquired a information and communications master's degree. During the years 2003-2006 he worked in the weekly issued newspaper "Litovskij Kurjer" and was a correspondent in the Vilnius University newspaper "Universitas Vilnensis" from 2007 to 2013. Afterwards, he worked in the "World of Aviation" journal. Viktor Denisenko has cooperated with the following publications as a hired journalist: "Panorama", daily newspaper "15 minutes", internet-media portal Politika.lt. Since the end of 2015, he is occupying a position of deputy head editor of the Newsader.com news agency, cooperates with the "Savaite" weekly newspaper and the "Novaja gazeta – Baltija" internet portal. He is also cooperating with the Center for geopolitical studies as a hired expert.

In 2012-2014, V. Denisenko has taught a Vilnius University Communications faculty Journalism institute part-time bachelor study course named "Ideologic influence on mass media in authoritarian conditions". Since the fall semester of 2015, he is teaching journalism bachelor study program course "European integration and information".

V. Denisenko is a member of the Lithuanian journalist union; his scientific interests include propaganda, information wars, geopolitics, authoritarian regimes, and freedom of speech.

Contact details:

E-mail: viktor.denisenko@yahoo.com

SANTRAUKA

Aktualumas ir tyrimo problema. Tarpvalstybinius santykius formuoja įvairūs aspektai. Ypač aktualu tai tampa šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame simboliškai nyksta sienos tarp valstybių (pvz., Šengeno sutarties erdvė) ir ribos tarp kultūrų (globalizacijos procesas). Tačiau ir tokiam pasaulyje išlieka (o kartais net ir padidėja) konfliktinių situacijų grėsmė. Santykiai tarp kaimyninių valstybių visada buvo galimos ypatingos įtampos sfera. Bendrą istorinę patirtį neretai lydi nuoskaudų, skirtingo situacijos vertinimo ir diskusinio pobūdžio požiūrio į praeitį diskursas. Tokioje situacijoje labai svarbu, kaip kaimyninės valstybės suvokia viena kitą. Vienos valstybės visuomenės požiūris į kitą valstybę daro stiprų poveikį užsienio politikos formavimui. Jis taip pat yra svarbus bendrapolitiniam tarptautinių santykių kontekstui.

Pastaraisiais metais išryškėjo posovietinės geopolitinės erdvės nestabilumas. 2014 metų įvykiai Ukrainos teritorijoje (Rusijos įvykdyta Krymo aneksija ir okupacija, vadinamasis separatistinis konfliktas Donbaso regione) įvedė į viešą diskursą hibridinio karo sampratą. Minėtas konfrontacijas lydėjo ir tebelydi ne tik realūs kariniai veiksmai, bet ir strateginės operacijos informacinėje sferoje. Informacinis ir propagandinis puolimas yra dalis hibridinio karo strategijos. Agresyvūs 2014–2015 metų Rusijos veiksmai prieš Ukrainą parodė, kokį vaidmenį gali atlikti požiūris į įvykius kitoje valstybėje ar jos realijas. Pavyzdžiui, Krymo aneksiją lydėjo Rusijos kuriamas propagandinis naratyvas, kuris konstravo neva Kijeve įvykusio „fašistinio perversmo“ mitą (Darczewska, 2014: 25).

Naujausių įvykių Ukrainoje pavyzdys leidžia teigti, jog požiūris į Baltijos šalis Rusijos viešajame diskurse (taip pat kuriamas ir Rusijos periodinėje spaudoje) gali būti potencialiai panaudotas kaip prieš šias valstybes nukreiptos hibridinės ar informacinės agresijos priemonė. Todėl svarbu žinoti minėto požiūrio pobūdį, jo formavimo ypatumus, o taip pat atskleisti veiksnius, kurie lemia šio požiūrio pokyčius.

Kalbant apie požiūrį į valstybę (arba valstybės vaizdinį) ir jo formavimą, ypatingai svarbus yra žiniasklaidos vaidmuo. Kitos šalies vaizdinys – požiūrio į kitą šalį ir jos vertinimo paradigma – yra viešosios nuomonės dalis. Jurgenas Hebermasas

pažymi, kad viešoji nuomonė formuojasi viešojoje sferoje, kurios viena iš sudedamųjų dalių yra žiniasklaida (Habermas, 1974: 50). Žiniasklaidos tyrimas leidžia analizuoti užfiksuotą požiūrį, t. y., požiūrį sinchronišką konkrečiam istoriniam laikotarpiui ir to konkretaus istorinio laikotarpio viešosios sferos būklei.

Tačiau vien žiniasklaidos tyrimas, be dėmesio kitiems kontekstiniais aspektams, būtų nepakankamas, norint suprasti vienos valstybės formuojamą požiūrį į kitą valstybę. Atliekant tokį tyrimą, būtina atsižvelgti į geopolitinius aspektus – ypač nagrinėjant klausimus, susijusius su šalimis, kurios išgyveno svarbius geopolitinius pokyčius. Šiuo atveju kalba eina apie posovietinę erdvę (prie šios erdvės galima priskirti buvusios Sovietų Sąjungos erdvę, kartais priskiriamos ir Rytų Europos – buvusių Varšuvos sutarties organizacijos šalių erdvė).

Geopolitikos terminas susieja dvi sąvokas – geografiją ir politiką. Atitinkamai paaiškinama ir šio termino reikšmė. Knygos „Baltijos valstybių geopolitikos bruožai“ autoriai nurodo, kad „geopolitika akcentuoja subjektyvųjį veiksnį, t. y. nagrinėja, kaip valstybė, tauta ar atskira politinė institucija, vykdydama savo politiką, naudoja konkrečias geografines sąlygas arba teritorinę erdvę apskritai“ (Laurinavičius ir kt., 2005: 11). Panašiai geopolitiką apibrėžia ir Nerijus Maliukevičius. Jis nurodo, kad „klasikinis geopolitinis mąstymas politikos erdvę susieja su geografinėmis teritorijomis ir tradicinėmis (pvz., diplomatinėmis, karinėmis) galimybėmis kontroliuoti tas teritorijas“ (Maliukevičius, 2008: 12). Sovietų Sąjungos žlugimą ir vėlesnius pokyčius tenka priskirti būtent prie geopolitinių pokyčių, nes jų paveiktoje teritorijoje ne tik keitėsi politinė sistema, bet vyko ir geografiniai pokyčiai – sovietinėms respublikoms paskelbus nepriklausomybę, minėtoje teritorijoje atsirado naujos – dabar jau nepriklausomų valstybių – sienos.

Tam tikras galios kontekstas Rusijos ir Baltijos šalių santykiuose egzistavo visais laikais. Žvelgdami į analizei pasirinktą laikotarpį (1991-2009), matome, kad jo pradžia yra susijusi su momentu, kai Rusija ir Baltijos šalys iš esmės dar buvo vieno geopolitinio darinio – Sovietų Sąjungos – subjektais. Nors nominaliai šių subjektų padėtis buvo lygi, tačiau iš tikrųjų reikia kalbėti apie Rusijos, kaip politinio centro santykį su Baltijos šalimis (politinė periferija). Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje šis santykis sparčiai

keitėsi, tačiau galios aspektas neprarasdavo savo aktualumo viso laikotarpio kontekste. Šiandien Rusija ir Baltijos šalys yra skirtingų geopolitinių erdvių subjektai, tačiau kaimynystės situacija leidžia kalbėti apie aktyvią šių erdvių sąveiką. Rusijos tema yra populiari Baltijos šalių viešosios erdvės diskurse, taip pat ir Baltijos šalių tema (arba atskirai Lietuvos, Latvijos ar Estijos) laikas nuo laiko aktualizuojama viešojoje Rusijos erdvėje.

Po Sovietų Sąjungos žlugimo 1991 metais Rusija siekė išlaikyti įtaką posovietinėje erdvėje. Edwardas Lucasas akcentuoja ypatingą Rusijos dėmesį Baltijos šalims. Jo teigimu, Kremlių labiausiai siutina Lietuvos, Latvijos ir Estijos praradimas, „auganti jų [Baltijos šalių] ekonomika ir gyva, atvira visuomenė yra nuolatinis ir režiantis akį kontrastas autoritariniam draugų kapitalizmui anapus sienos [t.y. Rusijoje – V.D.]“ (Lucas, 2008: 29).

Kaip pažymi Mantas Martišius, „Rusijos geopolitinėse vizijose egzistuoja regionas, į kurį kartu su kitomis Baltijos ir Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) šalimis narėmis patenka ir Lietuva“ (Martišius, 2010: 137). Požiūrį į Baltijos šalis kaip į „buvusius satelitus“ dažnai lemia ir Rusijos santykių su Lietuva, Latvija, Estija strategija. Ši strategija, kuri apibrėžiama kaip humanitarinė dimensija, taikoma ne tik Baltijos šalių, bet ir kitų posovietinių respublikų atžvilgiu. Jos esmė – išlaikyti minėtas valstybes Rusijos įtakos zonoje. Tai yra dalis agresyvios *sovietinės stilstikos* politikos, kuri realizuojama pasitelkiant naujus konceptus – „Rusų pasaulį“ (skirtingose valstybėse gyvenantiems žmonėms suteikiama bendra tapatybė, kurios pagrindiniai elementai yra rusų kalba (kaip gimtoji), dėmesį rusų kultūrai ir Rusijai, kaip Tėvynei (Титков, 2007), ar „Eurazijos doktrina“ (geopolitinė alternatyva (Vakarų) Europai). Tai rodo tiesioginį Rusijos interesą išlaikyti įtaką posovietinėje erdvėje, nepaisant per du pastaruosius dešimtmečius įvykusių pokyčių (The „Humanitarian Dimension“, 2009: 8–11).

Paminėtas Rusijos geopolitinis polinkis paveikė ir mokslinių tyrimų kryptis. Tarp darbų, skirtų atsakyti į Rusijos *humanitarinės dimensijos*, arba, kitaip sakant, *švelniosios galios* panaudojimą, pirmiausia reikėtų išskirti jau cituotą N. Maliukevičiaus tyrimą „Rusijos informacijos geopolitikos potencialas ir sklaida Lietuvoje“. Jame nagrinėjama, „kaip Rusija – kaimyninė valstybė, kuri darė ir darys didžiulę įtaką Lietuvai, naudoja

modernias galios priemones posovietinėje erdvėje“ (Maliukevičius, 2008: 11). Tyrimas atskleidė Lietuvos informacinės erdvės imuniteto silpnumą ir atitinkamą Rusijos galimybę daryti įtaką informacinei Lietuvos erdvei (Ten pat: 163).

Apie Rusijos siekį daryti įtaką buvusioms sovietinėms respublikoms – taip pat ir Baltijos šalims – kalbama kolektyvinėje monografijoje „Rusijos užsienio politikos „Humanitarinė dimensija“, taikoma Gruzijos, Moldovos, Ukrainos ir Baltijos šalių atžvilgiu“ (*orig.* pavadinimas „The „Humanitarian Dimension“ of Russian Foreign Policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States“). Joje nurodoma, kad Rusijos įtakos siekis yra ne sovietmečio reliktas, bet naujo svarbaus vaidmens siekis tarptautinės politikos sferoje (The „Humanitarian Dimension“, 2009: 314). Realizuojant šį siekį labai svarbų vaidmenį atlieka ir žiniasklaida. Rusija aktyviai naudojasi kalbos veiksmu (nemaža dalis posovietinių respublikų gyventojų moka rusų kalbą), taip pat siekdama savo politinių tikslų pasitelkia masinės komunikacijos kanalus (Ten pat: 325–327).

Nors paminėti darbai nėra tiesiogiai susiję su šio tyrimo sfera, jie leidžia akcentuoti darbo aktualumą. Iš tyrimų matyti, kad Rusija rodo susidomėjimą Baltijos šalimis, šis interesas turi apibrėžtą kryptį. Nagrinėtuose tyrimuose buvo bandoma išaiškinti, kaip Rusija veikia svetimoje informacinėje erdvėje, kaip bando panaudoti ją siekiant savo tikslų. Šiame kontekste yra aktualus tyrimas, nagrinėjantis, kaip Rusija veikia savo informacinėje erdvėje, nes darbas su vidine auditorija tarptautinės politikos kontekste turi kitokius tikslus, nei veiksmas svetimoje informacinėje erdvėje. Būtent tokio pobūdžio tyrimas ir atliekamas šiame darbe.

Rusijos žiniasklaidos (šiuo atveju – spaudos) tyrimas leistų atskleisti, kokio pobūdžio požiūrį į Baltijos šalis formuoja Rusijos visuomenės informavimo priemonės? Šis klausimas yra aktualus, nes žiniasklaidos formuojamas vaizdinys įsitvirtina viešojoje erdvėje, kuri yra „tarpininkas tarp visuomenės ir valstybės“ (Habermas, 1974: 50). Vaizdinio įsitvirtinimo aspektas yra svarbus ir todėl, kad, pagal Habermasą, viešojoje sferoje yra formuojama viešoji nuomonė. Šis aspektas rodo, jog tyrimo problematika netelpa vien į žiniasklaidos tyrimo rėmus, nes atitinkamos viešosios nuomonės apie situaciją Baltijos šalyse formavimas Rusijos visuomenėje leistų šios šalies valdžios

struktūroms užtikrinti vidinį savo politikos palaikymą Lietuvos, Latvijos, Estijos atžvilgiu. Apie tokį procesą kalba ir kiti tyrėjai. Kaip nurodo E. Lucas, „Kremliaus kontroliuojama žiniasklaida visiškai perrašo istorinius įvykius. Todėl nestebina, kad tik mažiau nei dešimtadalis jaunų rusų mano, kad jų šalis turi atsiprašyti Baltijos valstybių už sovietinę okupaciją“ (Lucas, 2008: 63).

Tai, kad būtent istorijos diskursas tampa esminiu Rusijos viešosios erdvės darbotvarkės elementu, pastebi ir Ramūnas Trimakas straipsnyje „Šiuolaikinės istorinio naratyvo refleksijos radikaloje Rusijos publicistikoje“. Jis akcentuoja, kad „šiandieninėje Rusijoje sugrąžintas sovietinio stiliaus valstybės monopolis „istorinei tiesai“, o oponuojantys tokiai tvarkai asmenys praktiškai nebeturi galimybės viešai pareikšti protestą“ (Trimakas, 2007: 56). Pastebima ir tai, kad „manipuliavimas istorija tampa argumentu agresijai prieš kaimynines valstybes“ (Ten pat: 58).

Pateikti teiginiai leidžia pagrįsti darbo „Rusijos periodinės spaudos požiūris į Baltijos šalis geopolitinių pokyčių kontekste (1991–2009 m.)“ aktualumą. Rusija yra didelė ir įtakinga Baltijos šalių kaimynė, su kuria Lietuvą, Latviją, Estiją sieja ilga ir dažnai skausminga bendra praeitis. Baltijos šalims yra svarbu žinoti, koks požiūris į jas vyrauja Rusijos visuomenėje. Tyrimui pasirinkta periodinė spauda. Vienas iš spaudos pasirinkimo argumentų yra tai, kad rašytinei žiniasklaidai būdingas gilesnis požiūris ir stipresnė analitinė naujienų interpretacija, o televizija yra orientuota į paviršutinišką vadinamųjų greitų naujienų formatą (McComb, 2008: 49).

Žinojimas, kaip formavosi ir keitėsi Rusijos žiniasklaidos požiūris į Baltijos šalis laikotarpiu nuo vėlyvojo sovietmečio (1991 metai) iki naujausių laikų (2009 metų) yra svarbus kalbant apie tarptautinių santykių – pirmiausia, šių santykių humanitarinę dimensiją – aspektus. Rusijos periodinėje spaudoje suformuoto požiūrio į Baltijos šalis fiksavimas, jo dinamikos atskleidimas ir supratimas dudoda galimybę geriau suprasti Rusijos valdžios ir visuomenės požiūrį į Baltijos šalis. Tai leidžia analizuoti būdus, kaip galima būtų (ar reikėtų) reaguoti į šio požiūrio aspektus.

Komunikacinis šio tyrimo aspektas leistų geriau pažinti Rusijos žiniasklaidą, atskleisti jos formuojamo požiūrio į Baltijos šalis ypatumus. Svarbu taip pat ištirti priemones, kuriomis minėtas požiūris formuojamas ir skleidžiamas.

Ši problema šiandien dar nėra plačiai ištirta. Apžvelgus mokslinius tekstus, tampa aišku, kad į ją galima pažvelgti iš kelių komunikacijos mokslo prieigos taškų. Tuo pat metu akcentuotina, kad atliekamas tyrimas iš esmės yra tarpdisciplininio pobūdžio. Be komunikacijos mokslo aspektų, jis sietinas su politikos ir istorijos mokslais bei lingvistinėmis rašto komunikacijos ir propagandos studijomis.

Problemų ištirtumas. Lietuvos mokslinėje erdvėje beveik neaptinkama darbų, susijusių su nagrinėjama tema. Arčiausiai jos yra Miglės Mockutės straipsnis „Baltijos šalių įvaizdžiai tarptautinėse visuomenės informavimo priemonėse po įstojimo į NATO ir ES“ (*orig.* „The Images of the Baltic States in the International Media upon Accession to NATO and the EU“). Straipsnyje nagrinėjama, kaip keitėsi Vakarų spaudos požiūris į Lietuvą, Latviją, Estiją po to, kai šios valstybės įstojo į pagrindinius politinius Vakarų pasaulio susivienijimus. Tyrėja nustatė, kad 2004–2007 metais leidiniuose „Financial Times“ ir „Economist“ formavosi skirtingas Baltijos šalių įvaizdis (angl. *image*). M. Mockutė nurodo, kad pozityviausiai nagrinėtų leidinių publikacijose buvo vaizduojama Estija, mažiau pozityvus požiūris buvo į Lietuvą, o prasčiausią įvaizdį turėjo Latvija, nors bendrai paėmus visų trijų Baltijos valstybių įvaizdis buvo gana pozityvus (Mockutė, 2008: 35).

M. Mockutė nustatė, kad nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvos įvaizdžiui labiausiai pakenkė vidaus politikos įvykiai (prezidento Rolando Pakso istorija), Latvijos – pablogėjusi makroekonominė situacija, o Estijos – konfliktas su Rusija dėl paminklo sovietiniams kariams (Bronzinio kario) perkėlimo (Ten pat: 35–36). Tyrėja pažymi, kad santykių su Rusija aštrumas dažnai daro nevienareikšmį poveikį Baltijos šalių įvaizdžiui, tačiau, kita vertus, leidžia paaiškinti Vakarų spaudoje Baltijos šalių poziciją vienu ar kitų šių santykių klausimu (Ten pat: 36).

Kiti analizuojamai temai aktualūs tyrimai yra susiję su įvairių užsienio valstybių moksline erdve.

2007 metais Tamperės universitete buvo apginta Svetlanos Pasti disertacija „Besikeičianti žurnalisto profesija Rusijoje“ (*orig.* „The Changing Profession of a Journalist in Russia“). Joje apžvelgiami žurnalisto profesijos pokyčiai Rusijoje nuo sovietmečio iki mūsų dienų. S. Pasti darbo medžiaga leidžia kalbėti apie bendresnius

žiniasklaidos sistemos pokyčius Rusijos Federacijoje. Autorė pažymi, kad nors po Sovietų Sąjungos žlugimo Rusijoje buvo pastebimas didelis kokybiškos ir komercinės spaudos augimas (ir atitinkamas nepriklausomų žurnalistų-profesionalų bendruomenės formavimas), vėliau įvyko savotiškas regresas ir fiksuojama tendencija, jog žurnalistas praranda profesinę nepriklausomybę ir yra priverstas veikti „politinės subordinacijos rėmuose“ (Pasti, 2007: 16).

Panašaus pobūdžio yra ir Sidnėjaus universitete apgintas Margaritos Sokolovskajos daktaro darbas „Nacionalinė televizija Putino Rusijoje“ (*orig.* „National Television in Putin's Russia“). Nors šiame darbe daug dėmesio skiriama televizijos kanalų savininkystės problemai šiuolaikinėje Rusijoje (ir kanalų koncentracijai vienos – valdžios ar valdžiai artimų žmonių – rankose pirmos prezidentinės V. Putino kadencijos laikotarpiu), čia yra išvalgų ir apie bendrą žiniasklaidos situaciją Rusijoje. M. Sokolovskaja pažymi, kad „laikotarpiu tarp 2000 metų prezidento rinkimų ir pirmosios V. Putino kadencijos pabaigos Rusijos žiniasklaida prarado daugelį laisvių, kurias gavo po Sovietų Sąjungos žlugimo“ (Sokolovskaja, 2011: 60). Tyrėjos nuomone, šiandien televizija Rusijoje atlieka *konkurencingo autoritarinio režimo* (angl. *competitive authoritarianism*) pajėgų konsolidavimo funkciją.

Apžvelgti darbai yra naudingi bandant suprasti aktualią Rusijos žiniasklaidos situaciją ir atskleisti pokyčius, kuriuos Rusijos žiniasklaida išgyveno 1991–2009 metais.

Kiti rengiamo tyrimo kontekstui aktualūs darbai yra tiesiogiai susiję su naratyvais, atspindinčiais vienu valstybių požiūrį į kitas.

2008 metais pasirodė kolektyvinis Latvijos universiteto mokslininkų darbas „Konstruojant priešų vaizdinius? Latvijos vaizdavimas Rusijos žiniasklaidoje“ (*orig.* „Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia“). Tyrimas apėmė 2002–2005 metų periodą, t. y., tą laikotarpį, kai Latvija (kaip ir Lietuva bei Estija) įgyvendino savo euroatlantinės integracijos siekį ir įstojo į Europos Sąjungą ir NATO (2004 metai). Minėtame darbe buvo nagrinėjamas aktyvių geopolitinių pokyčių laikotarpis ir tai, kaip Rusijos žiniasklaidoje konstruotas Latvijos vaizdinys.

Tyrimo išvadose leidinio redaktorius Nils Muižnieks konstatuoja, kad Rusijos žiniasklaida nuosekliai konstruoja neigiamą Latvijos vaizdinį, panaudodama tam įvairias

temas (ed. Mužnieks, 2008: 161). Pagrindinės trys šiam tikslui naudojamos temos yra santykiai su rusakalbe bendruomene, Latvijos požiūris į istoriją (Latvijos istoriografinė prieiga) ir įstojimas į NATO. Šios temos yra aptariamose plačiau.

N. Mužnieks pažymi, kad santykių su rusakalbe bendruomene principai Rusijos žiniasklaidoje aprašomi ne tik per žmogaus teisių pažeidimo temą, bet ir ypatingai akcentuojant tai, kad Latvijoje dalis rusakalbės bendruomenės priklauso unikaliai *nepiliečių* kategorijai. Maskva šiuo atveju interpretuojama ne tik kaip įtakos agentas, bandantis (ir jaučiantis teisę) daryti įtaką Latvijos politikai, susijusiai su rusakalbe bendruomene, bet ir kaip pagalbos teikėjas šios bendruomenės nariams (Ten pat).

Latvija taip pat pozicionuojama, kaip šalis, kuri nuolat „atakuoja“ Rusiją ir Rusijos požiūrį į istoriją. Tarp veiksmų, klasifikuojamų kaip „atakos“, yra teritorinės Latvijos pretenzijos Rusijai, taip pat „sakralizuotos istorinės „tiesos“ apie išlaisvinimą“ (Antrojo Pasaulinio karo kontekstas) nepripažinimas. N. Mužnieks nurodo, kad tokie kaltinimai verčia Rusijos žurnalistus bandyti atrasti ir atitinkamos Latvijos pozicijos motyvus, tačiau tie motyvai dažniausiai interpretuojami klaidingai ir atitinka Rusijoje vyraujančius ideologinius rėmus. Pagal Rusijos žiniasklaidos versiją, pagrindinis motyvas yra „Latvijos kerštas Rusijai“ (Ten pat).

Aptariamo tyrimo išvadose pažymima, kad Rusijos žiniasklaida ramiau reagavo į Latvijos įstojimą į Europos Sąjungą nei į analogišką Lietuvos veiksmą (dėl tranzito į Kaliningradą problemos). Tačiau neigiamas požiūris buvo formuojamas kalbant apie Latvijos narystę NATO. Latvija buvo vaizduojama kaip maža, silpna valstybė, kurios demokratijos lygis neatitinka NATO standartų. Šis įvykis taip pat buvo pateikiamas, kaip JAV įsibrovimas į Rusijos interesų zoną (Ten pat: 162).

Pažymima ir tai, kad labiau neutraliai ar net pozityviai Latvija buvo vaizduojama temose, susijusiose su nostalgija sovietinei erai, bendros praeities kontekstu. Taip pat pozityviai buvo rašoma apie ekonomines temas, kai minimas rusų kapitalas ar jo interesai Latvijoje (Ten pat).

Minėtas tyrimas suteikia naudingų žinių apie Rusijos žiniasklaidos požiūrį į Latviją (taip pat leidžia pritaikyti šio požiūrio konceptus Lietuvai ir Estijai). Tačiau jis apima palyginus nedidelį naujausios istorijos laikotarpį bei koncentruojasi būtent į

Latvijos, o ne į bendrą Baltijos šalių vaizdinį.

Estų tyrinėtojas Heiko Paabo (2011) nagrinėjo konfliktinių naratyvų posovietinėje erdvėje aspektus. Savo disertacijoje „Tarptautinių identiteto konfliktų, grindžiamų bendra atmintimi, potencialas postimperinėje erdvėje (Rusijos nacionalinio naratyvo palyginimas su nacionaliniais Estijos, Ukrainos ir Gruzijos naratyvais)“ (*orig.* „Potential of Collective Memory Based International Identity Conflicts in Post-Imperial Space (Comparison of Russian Master Narrative with Estonian, Ukrainian and Georgian Master Narratives) jis pastebi, kad *postimperinė* Rusijos erdvė turi didelį konfliktų, grindžiamų kolektyvine atmintimi, potencialą. H. Paabo pažymi, jog „konfliktai buvusios Rusijos imperijos teritorijoje dėl bendros istorijos interpretacijos tapo pastoviu fenomenu“ (Paabo, 2011: 295).

Kitas šios darbo aspektas yra susijęs su teiginiu, kad „Rusijos naratyvas arba marginalizuoja kitų tautų įvykius, arba tyli apie juos“ (Ten pat: 303). H. Paabo daro šią išvadą, nagrinėdamas istorinių knygų, rekomenduotų Rusijos mokyklinėje programoje, naratyvą. Tikėtina prielaida, kad toks pat principas (marginalizavimas ar ignoravimas) gali būti ir kitų šalių vaizdinio naratyve, kurį formuoja ne vien istorijos vadovėliai, bet ir, pavyzdžiui, Rusijos žiniasklaidos tekstai.

Atsižvelgiant į mūsų darbo tyrimo specifiką, daugiau šios srities tyrimų tikėtasi atrasti Rusijos mokslinėje erdvėje, tačiau stebėseną parodė, kad Rusijos mokslininkų domėjimasis Baltijos šalimis yra nedidelis. Vienintelis aptiktas susijęs darbas buvo Renaldo Simoniano disertacija „Socialiniai kultūriniai pereinamojo laikotarpio procesai Baltijos šalyse ir Rusijoje“ (*orig.* „Социально-культурные процессы переходного периода в странах Балтии и России“). Jame nemažai dėmesio skiriama Baltijos šalių vaizdiniui Rusijos žiniasklaidoje.

Tyrėjas konstatuoja, kad Rusijos žiniasklaida suvaidino pastebimą vaidmenį įtvirtinant Rusijos ir Baltijos šalių antagonizmą. Rusijos visuomenės informavimo priemonės padėjo susiformuoti Rusijos visuomenės sąmonėje daugeliui mitų ir stereotipų, susijusių su posovietinės erdvės suvokimu. Šį procesą paspartino dvigubų standartų, nušviečiant situaciją Baltijos šalyse ir NVS respublikose, taikymas (Симонян, 2004: 411). Pirmiausia, dvigubi standartai buvo taikomi atspindinti rusų bendruomenės

padėtį Baltijos šalyse (ypač lyginant su atitinkama padėtimi kitose posovietinėse respublikose). R. Simonianas nurodo, kad Rusijos žiniasklaida buvo linkusi nutylėti konfliktines situacijas, susijusias su rusakalbiais NVS šalių gyventojais, tačiau „jeigu panašūs reiškiniai buvo aptinkami Baltijos šalyse, tai plačiai ir išsamiai buvo komentuojami net patys menkiausi incidentai“ (Ten pat: 414). Tarp kitų probleminių temų, kurias aktyviai, bet vienpusiai nušviesdavo Rusijos žiniasklaida, R. Simonianas išskiria Baltijos šalių ir NATO santykius, situaciją su rusų kalba ir rusų migracijos iš Baltijos šalių temas.

Pateikdama naujienas iš Lietuvos, Latvijos, Estijos, Rusija kuria „savotišką virtualią artimojo užsienio realybę“ (Ten pat: 428). R. Simonianas akcentuoja, kad tai yra produktas, skirtas vidiniam vartojimui: „Rusijos visuomenės informavimo priemonės pirmiausia kreipiasi į savo, Rusijos vidinę, auditoriją, o ne į rusų skaitytojus, gyvenančius Baltijos šalyse. Tokia tradicija – atskirti informaciją vidiniam vartojimui nuo informacijos, skirtos išoriniam vartojimui – Rusijoje susiformavo seniai. Vidiniam vartojimui skirtose informacijose Baltijos šalių atžvilgiu taikomas jau susiformavęs ideologinių šampų – tokių kaip „be mūsų jie neišgyvens“, „niekur nuo Rusijos nepabėgs“ – rinkinys, kuris lemia mūsų žiniasklaidos toną“ (Ten pat: 447).

Tyrėjas pažymi, kad iki praeito amžiaus dešimto dešimtmečio vidurio Rusijos žiniasklaidoje susiformavo du mitai apie Baltijos šalis – „vienas apie Baltijos šalių tautas, kitas – apie jų požiūrį į rusus“ (Ten pat: 450). Šie mitai yra negatyvaus pobūdžio. R. Simonianas akcentuoja, kad jie atitiko Rusijos gyventojų požiūrį į Baltijos šalis kaip į Sovietų Sąjungos žlugimo kaltininkes. Apibendrinamas tyrimo dalį, skirtą Baltijos šalių įvaizdžiui Rusijos žiniasklaidoje, R. Simonianas daro išvadą, kad „didžiojoje Rusijos visuomenės dalyje susiformavo negatyvus požiūris į Baltijos šalis, ir iš esmės tai įvyko dėl žiniasklaidos daromo poveikio“ (Ten pat: 451).

Tyrimų apžvalga leidžia teigti, kad darbų, susijusių su nagrinėjama tema, autoriai dažniausiai pasirenka analizei trumpesnę, nei mūsų tyrime, laikotarpį. Jie koncentruoja savo dėmesį į internetinės žiniasklaidos išteklius. Kaip išimtį galima įvardyti R. Simoniano disertaciją, tačiau ir joje Baltijos šalių įvaizdis Rusijos žiniasklaidoje nėra pagrindinė tema. Tai rodo, kad nagrinėjamos temos ištirtumas šiandien vis dar yra

menkas.

Žvalgomas tyrimas. Atsižvelgiant į menką pasirinktos temos ištirtumą bei siekiant išgryninti tyrimo problematiką, šio darbo autorius atliko žvalgomąjį tyrimą, kuriuo buvo siekiama atskleisti konfliktinio naratyvo aspektus Rusijos žiniasklaidos tekstuose apie Baltijos šalis (žvalgomojo tyrimo objektu tapo internetinė žiniasklaida). Minėto tyrimo rezultatai buvo pristatyti moksliniuose konferencijose Lietuvoje ir už jos ribų (Ukrainoje, Turkijoje), taip pat pateikti mokslinėse publikacijose³.

Tyrimui buvo pasirinktos 6 temos, susijusios su įvykiais Baltijos šalyse, atspindinčios įvairias konfliktines situacijas, chronologiškai patenkančias į pasirinktą 2002-2008 metų laikotarpį:

1 tema. Tautinių mažumų mokyklų reforma (2003–2004 m., Latvija). Reformos tikslas – skatinti aktyvesnį ir platesnį latvių kalbos vartojimą tautinių mažumų mokykloje. Reformai aktyviai priešinosi Latvijos rusų bendruomenė.

2 tema. Rusų naikintuvo Su-27 katastrofa Lietuvos teritorijoje (2005 metų rugsėjo–spalio mėn., Lietuva). Konfliktinės situacijos esmė – Lietuvos Respublikos oro erdvės pažeidimas, nesutarimai dėl incidento tyrimo, lėktuvo piloto sulaikymas.

3 tema. Bronzinio kario istorija (2007 m. balandžio–gegužės mėn., Estija). Reakcija į paminklo Didžiojo Tėvynės karo kariams (vadinamasis Bronzinis karys) perkėlimą iš Talino centro į Karių kapines.

4 tema. Sovietinės simbolikos sulyginimas su fašistine simbolika ir jos uždraudimas (2008 m. liepos-rugpjūčio mėn., Lietuva). Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą, draudžiantį viešą sovietinės simbolikos demonstravimą.

5 tema. Latvijos SS veteranai (visas laikotarpis, Latvija). Aštri ir aktyvi Rusijos reakcija į Latvių SS savanorių legiono veteranų renginius. Rusijos informacinėje erdvėje tai yra nuolat aktualizuojama tema.

6 tema. Estijos SS legiono veteranų aktyvumas (visas laikotarpis, Estija). Aštri ir aktyvi Rusijos reakcija į Estijos SS savanorių legiono veteranų renginius. Rusijos informacinėje erdvėje tai yra nuolat aktualizuojama tema.

³ Žr. šios santraukos **Disertacijos aprobavimo** dalį.

Žvalgomojo tyrimo metu buvo nustatyta, kad virtualioje (internetinėje) Rusijos informacinėje erdvėje tekstai, formuojantys neigiamą Baltijos šalių vaizdinį, nevyrauja, tačiau neigiamo vaizdinio kontūrai yra ryškesni, labiau apibrėžti ir suformuoti, nei neutralaus pobūdžio pasakojimo apie įvykius Baltijos šalyse dėmenys.

Atskiri su Lietuva, Latvija ar Estija susiję naratyvai skiriasi nežymiai. Tai parodo, kad Rusijos požiūris į atskiras Baltijos šalis iš esmės yra labai panašus, tad žvalgomojo tyrimo metu išskirti naratyvai vertintini kaip atskiri vieno naratyvo apie Baltijos šalis dėmenys.

Baltijos šalys vaizduojamos kaip Rusijai nedraugiškos. Dažniausiai pasitaiko kaltinimų rusofobija, bandymu perrašyti istoriją (pastarasis kaltinimas yra susijęs su Antrojo pasaulinio karo istorijos ir sovietinio laikotarpio įvykių vertinimu).

Santykiuose su Baltijos šalimis pabrėžiama aukštesnė Rusijos pozicija. Baltijos valstybės įvardijamos kaip nelygios Rusijos Federacijos partnerės. Kuriamame Baltijos šalių vaizdinyje svarbią vietą užima ir pati Rusija. Ji dažnai vaizduojama kaip aktyvi konflikto dalyvė – net tada, kai kalbama apie vidinius Baltijos šalių reikalus. Pastebėta, kad atitinkamuose naratyvuose šiandieninė Rusija lyginama ir tapatinama su Sovietų Sąjunga. Šiame kontekste abejonės dėl sovietinės istorijos versijos teisingumo priskiriamos prie rusofobijos apraiškų, bandymų įgelti Rusijai.

Esminė žvalgomojo tyrimo išvada tokia: neigiamam Baltijos šalių vaizdiniui kurti Rusijos internetinė žiniasklaida naudoja nuo seno žinomas propagandinio puolimo priemones ir instrumentus. Neigiamas Baltijos šalių vaizdinys masinėje Rusijos visuomenės sąmonėje virsta bendriniu vaizdiniu, nes Rusijos informacinėje erdvėje jam nėra sukurta jokios atsvaros.

Lyginant su žvalgomojo tyrimu – disertacijoje dėmesys yra sukonzentruotas ne vien į konfliktinių situacijų, bet taip pat ir į neutralių (nekonfliktinių) atvejų analizę. Atsižvelgiant į tiriamo laikotarpio aspektus, **darbo objektu** pasirinkta Rusijos periodinė spauda.

Darbo tikslas: ištirti, kokią įtaką Rusijos periodinės spaudos požiūriui į Baltijos šalis turėjo geopolitiniai posovietinės erdvės pokyčiai.

Darbo uždaviniai:

- Suformuluoti hipotezes empiriniam tyrimui, atsižvelgiant į Rusijos žiniasklaidos raidos ir žiniasklaidos modelio ypatumus bei Rusijos Federacijos ir Baltijos šalių santykių dinamiką 1991-2009 metais;
- Išanalizavus darbotvarkės ir rėminimo teorijas bei vaizdinio ir požiūrio santykį, nustatyti spaudos tekste formuojamo požiūrio struktūrą ir sukurti jo tyrimo modelį;
- Išanalizuoti, ar Rusijos periodinės spaudos požiūris į Lietuvą, Latviją, Estiją skiriasi, ar yra vieningas (požiūris į Baltijos šalis kaip į vienalytį geopolitinį darinį);
- Pritaikius Girardet'o (2007) politinių mitų tipologiją ir propagandinių technikų sąvadą (Hobbs, McGee, 2014) ištirti, kokie šiuolaikiniai (politiniai) mitai ir propagandinės technikos yra pasitelkiamos formuojant Rusijos periodinės spaudos požiūrį į Baltijos šalis;
- Sudaryti tiriamo periodo pjūvių pagrindinių konceptų, formuojančių požiūrį į Baltijos šalis Rusijos periodinėje spaudoje, sąvadą.

Ginamieji teiginiai. Atlikta mokslinės literatūros apžvalga ir įgyvendintas žvalgomasis tyrimas leidžia suformuluoti tokius ginamuosius teiginius:

1. Nesutarimai dėl bendros istorinės praeities vertinimo ir sudėtingi dvišaliai santykiai tarp Rusijos Federacijos ir Lietuvos, Latvijos, Estijos lemia neigiamo požiūrio elementų atsiradimą Rusijos periodinės spaudos publikacijose, skirtose Baltijos šalims;
2. Teigiamas požiūris į Baltijos šalis Rusijos periodinėje spaudoje yra susijęs su nostalgisku bendros praeities (sovietmečio) vertinimu ir potencialiai depolitizuotomis temomis (sportas, kultūra);
3. Apie Baltijos šalis rašantys Rusijos periodinės spaudos autoriai turi išankstines nuostatas, paremtas stereotipiniais įsivaizdavimais apie Lietuvos, Latvijos, Estijos politinio ir visuomeninio gyvenimo realijas;

4. Rusijos periodinėje spaudoje į Lietuvą, Latviją ir Estiją žiūrima kaip į vienalytį darinį, taikant visoms joms vienodas charakteristikas ir vertinimus.

Mokslinio tyrimo metodas. Empiriniam tyrimui pasirinkta kiekybinė ir kokybinė atrinktų periodinės spaudos publikacijų turinio analizė. Tekstai atrinkti iš šešių pasirinkto periodo pjūvių:

- 1991 metai (Sovietų Sąjungos žlugimo laikotarpis);
- 1996 metai (prezidento rinkimai Rusijoje);
- 2000 metai (Vladimiro Putino įsitvirtinimas Rusijos valdžioje);
- 2003-2004 metai (ES ir NATO įžengia į posovietinę erdvę);
- 2008-2009 metai („tandemokratijos“ laikotarpis Rusijoje).

Kiekybinės turinio analizės metodo pritaikymas leidžia atskleisti pagrindines požiūrio į Baltijos šalis formavimo tendencijas – kaip intensyviai šis požiūris yra kuriamas, kokio pobūdžio temos dominuoja pranešimuose ir tekstuose, skirtuose Baltijos valstybėms. Taip pat šis metodas leidžia atskleisti, kiek dėmesio Rusijos periodinėje spaudoje sulaukia Baltijos šalių regionas ir atskirai Lietuva, Latvija, Estija.

Tačiau požiūris yra subjektyvaus pobūdžio konstruktas, todėl pasitelkta ir kokybinė turinio analizė, leidžianti išskirti ir išanalizuoti emocines tekstų charakteristikas, užslėptas reikšmes ir kitus tyrimo tikslui svarbius elementus. Atskleidžiamos ir aprašomos priemonės, kurias tiriamuoju laikotarpiu Rusijos spauda naudojo požiūriui į Baltijos šalis formuoti, fiksuojama požiūrio kaita ir kaip ji yra susijusi su geopolitiniais pokyčiais posovietinėje erdvėje bei vidiniais procesais Rusijos Federacijos politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

Gilesnės prasmės atskleidžiamos požiūrio elementus interpretuojant pasitelkus šiuolaikinę politinių mitų teoriją. Atliekant šį darbą remtasi prancūzų mokslininko Raoulis Girardet'o pasiūlyta politinių mitų klasifikacija (Girardet, 2007). Taip pat buvo tirta atskleistų požiūrio elementų atitiktis pagrindinėms propagandos technikoms (Hobbs, McGee, 2014).

Tyrimo naujumas. Atliktas tyrimas neturi analogų Lietuvos mokslinėje erdvėje. Panašaus pobūdžio tyrimų iki šiol nebuvo atlikta ir kitose valstybėse. Lietuvos mokslininkai koncentravo dėmesį į Rusijos bandymus prasiskverbti į Lietuvos (ar plačiau – Baltijos valstybių) informacinę erdvę, tačiau mažiau dėmesio buvo skirta procesams Rusijos vidinėje informacinėje erdvėje. Šis darbas bando užpildyti minėtą spragą.

Tyrimo naujumas taip pat yra susijęs su siekiu pažvelgti į problemą ne vien lokaliu – t. y. Lietuvos – bet ir regioniniu lygmeniu. Darbe nagrinėjama visoms trims Baltijos šalims aktuali problema, susijusi su jų bendra istorine patirtimi bei dabartine geopolitine padėtimi Europoje.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro dvi dalys (teorinė ir empirinė). Pirmą dalį apima pokyčių diskurso ir struktūrinių periodinės spaudos požiūrio elementų nagrinėjimas. Pirmame skyriuje „Geopolitinis Rusijos Federacijos ir Baltijos šalių diskursas“ nagrinėjamos geopolitinės Rusijos Federacijos ir Baltijos šalių paradigmos bei jų pokyčiai aktualiuoju tyrimo laikotarpiu. Ypatingas dėmesys kreipiamas į Rusijos ir Baltijos šalių geopolitinių paradigmų sąveikos problemą, taip pat atskleidžiamas postimperinis Rusijos Federacijos diskursas bei konfliktiniai Rusijos ir Baltijos valstybių santykių aspektai.

Antras pirmos dalies skyrius yra pavadintas „Žiniasklaidos veiksnys Rusijos ir Baltijos šalių santykiuose“. Jame analizuojamas žiniasklaidos poveikio vaidmuo politiniame diskurse, apžvelgiami Rusijos žiniasklaidos sistemos ypatumai. Taip pat analizuojamas informacijos ir propagandos santykio Rusijos žiniasklaidoje aspektas.

Trečiajame pirmosios dalies skyriuje „Spaudos požiūrio formavimo aspektai“ nagrinėjamos žiniasklaidos požiūrio sąvokos, atskleidžiamas skirtumas tarp *požiūrio* į šalį ir šalies *įvaizdžio* žiniasklaidoje, analizuojama suformuoto požiūrio įtaka masinei visuomenės sąmonei, komunikaciniai jo sklaidos aspektai. Apžvelgiamos *darbotvarkės* ir *rėminimo* teorijos, susijusios su vaizdinio formavimo žiniasklaidos tekstuose problematika.

Šiame skyriuje taip pat analizuojami šiuolaikiniai mitai ir stereotipai, atskleidžiama, kaip jie tampa žiniasklaidos požiūrio elementais. Tam tikslui pateikiami

mito ir stereotipo apibrėžimai, analizuojami moksliniai požiūriai į mitų ir stereotipų funkcionavimą, jų formavimo žiniasklaidoje principus ir poveikį publicistiniam naratyvui. Ypatingas dėmesys skiriamas mitų ir stereotipų vaidmeniui požiūrio į kitą šalį formavimo kontekste.

Antroje disertacijos dalyje pateiktas empirinis Rusijos žiniasklaidos požiūrio į Baltijos šalis tyrimas.

Empiriniam tyrimui atrinkti trys Rusijos Federacijoje leidžiami periodiniai leidiniai: savaitraštis „Argumenty i fakty“ (leidžiamas nuo 1978 metų), dienraščiai „Komsomolskaja pravda“ (leidžiamas nuo 1925 metų) ir „Izvestija“ (leidžiamas nuo 1917 metų). Leidinių atrinkti pagal šiuos kriterijus:

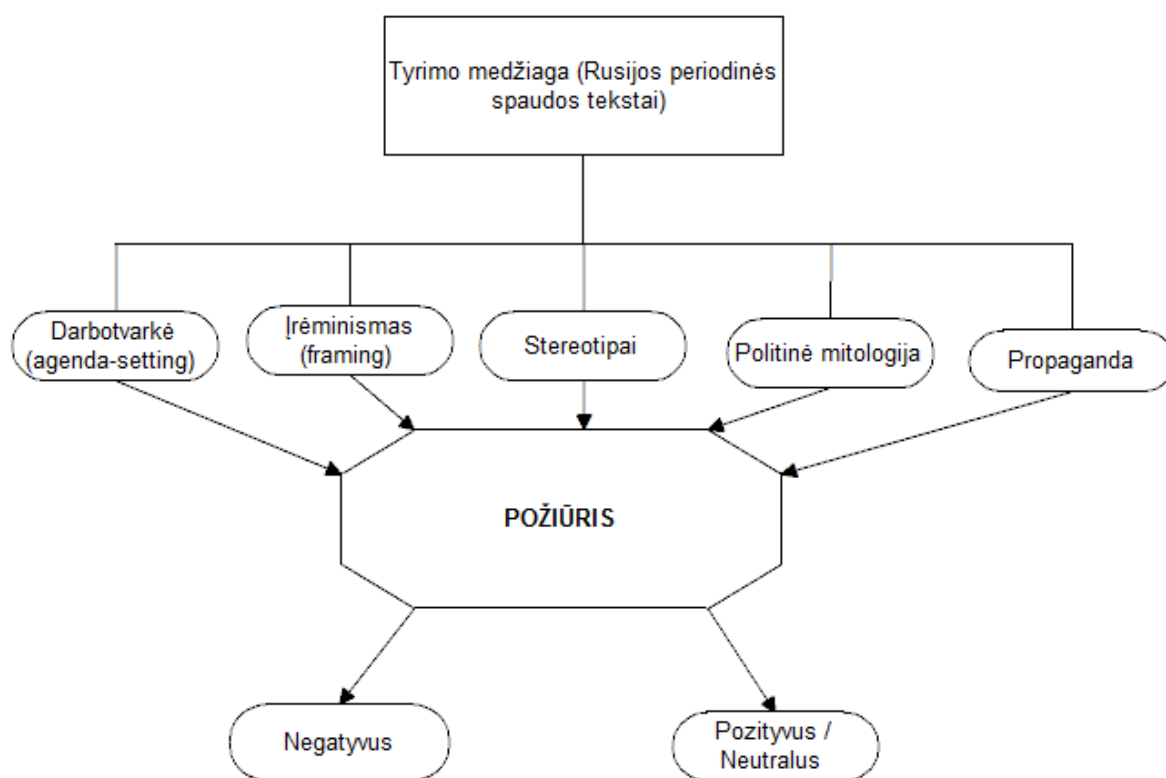
- Leidybos laikotarpis (atsižvelgta į tai, ar leidinys buvo leidžiamas tyrimo laikotarpiu; ar leidinio leidybos metai apima visą tyrimo laikotarpį);
- Leidinio platinimo aspektas (atrinkti federalinio lygio laikraščiai, t. y., leidiniai platinti visoje Rusijos teritorijoje);
- Leidinio statusas (pasirinkti laikraščiai priskiriami aukštesnio lygio leidiniams – vengiant *bulvarinės periodikos*).

Atrinktų leidinių prekės ženklai yra aiškiai atpažįstami daugumos Rusijos gyventojų. Minėti laikraščiai turi stabilią lojalų auditoriją. Juos, pasitelkiant A. Aleksejevo (1999) pasiūlytą naujosios Rusijos spaudos tipologiją, galima priskirti prie politinės visuomeninės spaudos (rus. *общественно-политическая пресса*) kategorijos. Šie leidiniai išaugo iš sovietinių masinių bendrapolitinių (rus. *общеполитические*) leidinių. Jiems yra būdingos informavimo apie įvykius, apžvalginė ir analitinė funkcijos (Алексеев, 1999).

Atrenkant leidinius, buvo atsižvelgta į tai, kad tyrinėjamu laikotarpiu spaudos populiarumas keitėsi. Tiriamo laikotarpio pradžioje spauda darė reikšmingą įtaką Rusijos visuomenei – ji tapo esmine alternatyva oficioziniai, valdžios kontroliuojamai televizijai, tačiau vėliau spaudos pozicijas paveikė tiek atsiradę komerciniai televizijos kanalai, tiek internetas ir naujosios – interneto – medijos.

Pasirinkti leidiniai sugebėjo išsaugoti populiarumą ir įtaką iki šių dienų. 2013 metų ataskaitos apie Rusijos spaudą duomenimis „Argumenty i fakty“ bei „Komsomolskaja pravda“ buvo savaitinių ir mėnesinių leidinių lyderiai⁴, o „Izvestija“ pateko į populiariausių (turinčių didžiausią tiražą) dienraščių dešimtuką (Российская периодическая печать, 2013).

Atsižvelgus į teorinės medžiagos analizę, antrosios dalies pirmajame skyriuje formuojamos empirinio tyrimo hipotezės, taip pat pateikiama schema, atspindinti požiūrio tyrimo struktūrą.

1 schema: Darbo autoriaus sudaryta požiūrio tyrimo struktūra

Antroje dalyje pateikiama iš minėtų leidinių atrinktų tekstų – straipsnių ir pranešimų, susijusių su Baltijos šalių tema (įvykiai Baltijos šalyse ir jų interpretavimas, Rusijos ir Baltijos šalių santykių aspektai) – analizė. Požiūris į Baltijos valstybes

⁴ 1993 metais laikraštis „Komsomolskaja pravda“ pradėtas leisti ne tik dienraščio, bet ir savaitraščio, kurį galima prenumeruoti atskirai, pavidalu.

analizuojamas pagal *negatyvumo* ir *pozityvumo* kriterijus, jis interpretuojamas per šiuolaikinės (politinės) mitologijos ir propagandos technikų taikymo prizmę.

Atlikus teorinį ir empirinį tyrimus nustatyta, kad Rusijos periodinė spauda skiria nuolatinį dėmesį Baltijos šalių aktualijoms. Ypač intensyvus jis buvo 1991 metais, tai lėmė kelios esminės aplinkybės: įvykiai Baltijos valstybėse buvo interpretuojami kaip vidinis (Sovietų Sąjungos) reikalas, dėmesį šia kryptimi taip pat vertė koncentruoti konflikto tarp Sąjunginio centro (Maskvos) ir respublikų vadovybių situacija. Vėliau dėmesys Baltijos šalims Rusijos periodinėje spaudoje nėra toks intensyvus, tačiau turi pastovumo požymių (pastebėta, kad skirtingais periodais, priklausomai nuo tarpvalstybinių santykių ir geopolitinių įvykių aplinkybių, keičiasi dėmesio vektorius – labiau sekami įvykiai vienoje arba kitoje Baltijos šalyje).

Išvados

Atlikus teorinį ir empirinį tyrimą nustatyta, kad Rusijos periodinėje spaudoje skiriamas nuolatinis dėmesys Baltijos šalių aktualijoms. Ypač intensyvus jis buvo 1991 metais, tai lėmė kelios esminės aplinkybės: įvykiai Baltijos valstybėse buvo interpretuojami kaip vidinis (Sovietų Sąjungos) reikalas, dėmesį šia kryptimi taip pat vertė koncentruoti konflikto tarp Sąjunginio centro (Maskvos) ir respublikų vadovybių situacija. Vėliau dėmesys Baltijos šalims Rusijos periodinėje spaudoje nėra toks intensyvus, tačiau turi pastovumo požymių (pastebėta, kad skirtingais periodais, priklausomai nuo tarpvalstybinių santykių ir geopolitinių įvykių aplinkybių, keičiasi dėmesio vektorius – labiau sekami įvykiai vienoje arba kitoje Baltijos šalyje).

Teorinis tyrimas parodė, kad Rusijos ir Baltijos šalių santykiai po Sovietų Sąjungos žlugimo buvo įtempti. Tai sietina su postimperine Rusijos Federacijos pozicija bei šios valstybės ambicijomis išsaugoti įtaką posovietinėje erdvėje.

Teoriniame tyrime analizuojami Rusijos žiniasklaidos sistemos ypatumai. Darytina išvada, kad Rusijos Federacijos žiniasklaidos sistema neatitinka nė vieno iš Vakarų pasaulio žiniasklaidai būdingų modelių. Šioje valstybėje po Sovietų Sąjungos žlugimo susiformavo atskiras – Eurazijos – žiniasklaidos modelis, kuriam, viena vertus, būdinga vakarietiško pobūdžio komercializacija, kita vertus – sąveika su valdžia ir

valstybės kišimasis į žiniasklaidos reikalus.

Atsižvelgus į teorinio tyrimo rezultatus buvo formuojama empirinio tyrimo metodika.

Vienas iš esminių empirinio tyrimo klausimų yra susijęs su siekiu atskleisti, ar Rusijos periodinės spaudos požiūris į Lietuvą, Latviją, Estiją skiriasi, ar yra vieningas (požiūris į Baltijos šalis kaip į vienalytį geopolitinį regioną).

Kiekybinė tekstų analizė rodo, kad regioninis Baltijos šalių lygmuo išreikštas silpnai (tai yra visų periodo pjūvių tendencija). Didesnė (apie 3/4) periodinės spaudos tekstų dalis yra skirta atskiriems Lietuvos, Latvijos ar Estijos įvykiams ir kitoms su šiomis valstybėmis susijusioms temoms.

Tačiau kokybinė tekstų analizė – atitinkamų požiūrio konceptų sąvado sudarymas – atskleidžia, kad žinių iš Lietuvos, Latvijos, Estijos (o taip pat su šiomis valstybėmis susijusios informacijos) rėminimui ir pozicionavimui pasitelkiami panašūs principai. Panašiu būdu pateikiamos ir interpretuojamos specifinės, su visomis Baltijos šalimis susijusios temos (išstojimas iš Sovietų Sąjungos, istorinė pokario rezistencija, integracija į ES ir NATO). Atsižvelgiant į tai daroma išvada, jog **Rusijos periodinės spaudos diskurse požiūris į Baltijos šalis formuojasi kaip į geopolitiškai vieningą regioną, o atskiri Lietuvos, Latvijos, Estijos vaizdiniai gali būti interpretuojami kaip integralios šio bendro vaizdinio dalys.**

Tyrimo metu pasitvirtino arba nepasitvirtino kelios hipotezės:

Hipotezė: *Pateikiant Baltijos šalių naujienas, Rusijos spaudoje dominuoja neigiamos konotacijos ir neigiamo pobūdžio diskursą formuojantys rėmai.*

Tyrimo metu atskleista, kad visuose pasirinkto laikotarpio tyrimo pjūviuose iš tikrųjų dominuoja negatyvus požiūris į Baltijos valstybes. Šis požiūris formuojamas kompleksiskai – per atitinkamą konotaciją turinčių charakteristikų (apibrėžimų, vertinimų) suteikimą Baltijos šalims. Taip pat taikant propagandinio naratyvo formavimo technikas, atkartojant stereotipus bei plėtojant moderniosios (politinės) mitologijos diskursą.

Negatyvus požiūris išreiškiamas per skirtingas temines paradigmas. Politiniu

lygmeniu Rusijos periodinėje spaudoje akcentuojamas Baltijos šalių priešiškus Rusijai. Kaip struktūrinis požiūrio elementas fiksuojamas ir bandymas sukompromituoti Baltijos šalių valdžios struktūras bei valdymo sistemas – pozicionuoti jas kaip neefektyvias, neveikiančias. Diskredituojamos ir esminės Baltijos šalių valstybingumo idėjos – kvestionuojamas savarankiškumas (politinis, ekonominis), akcentuojamos socialinio gyvenimo problemos, iškeliama kriminalinė tema ir pan.

Propagandinių technikų priemonėmis Baltijos valstybės charakterizuojamos kaip *fašistinės, nacistinės, antirusiškos, rusofobiškos*. Šie kaltinimai Baltijos šalims pateikiami tiek nesutarimų dėl praeities įvykių vertinimo (istoriniame), tiek aktualių (dažniausiai – politinių) įvykių diskurse.

Svarbiu neigiamo požiūrio elementu tampa temos, susijusios su rusakalbės mažumos padėtimi Baltijos šalyse. Čia dominuoja diskriminavimo – žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo – tema. Rusijos periodinės spaudos formuojamame vaizdinyje rusakalbės bendruomenės išskiriamos iš integralios Lietuvos, Latvijos, Estijos visuomenių struktūros. Jos yra priešinos Baltijos šalims (ir pirmiausia Baltijos šalių valdžios struktūroms), marginalizuojamos ir stigmatizuojamos.

Pastebima tendencija, kad reikšmingu Rusijos periodinės spaudos požiūrio į Baltijos šalis (net aptariant jų vidaus reikalus) elementu tampa pati Rusija – jos oficiali politinė pozicija. Šis elementas pasireiškia arba tiesiogiai (Baltijos šalių santykių su Rusija tema), arba netiesiogiai (Baltijos šalių integracijos į Vakarų pasaulio struktūrą klausimai, rusakalbės bendruomenės/tėvynainių tema). Tokioje požiūrio struktūroje Rusija neretai užima pagrindinę vietą, vadinasi, pritaikius požiūriui binarinės opozicijos „savas – svetimas“ struktūrą, atitinka „savo“ poziciją. Baltijos šalys tokiu atveju pozicionuojamos kaip „(reikšmingas) svetimas“. Ši pozicija taip pat leidžia Rusijos periodiniai spaudai formuoti negatyvų požiūrį į Baltijos šalis, demonizuojan jas, hiperbolizuojant jų antagonizmą Rusijos atžvilgiu.

Pozityvaus (ir tai pačiai kategorijai priskiriamo neutralaus) Rusijos periodinės spaudos požiūrio į Baltijos šalis elementai, išskirti tyrimo metu, yra pernelyg silpni, kad galėtų atsverti dominuojantį negatyvų požiūrį. 2000 ir 2003–2004 metų tyrimo pėjuio tendencijos galėjo leisti tikėtis, kad pozityvus požiūris į Baltijos šalis galbūt gali laikui

einant užimti dominuojančią poziciją Rusijos periodinės spaudos formuojamo Baltijos šalių vaizdinio struktūroje, tačiau 2008–2009 metų duomenys pademonstravo kitą tendenciją (šiuo periodu požiūris yra labiau paviršutiniškas, schematiškas ir, atitinkamai, turi stipresnę neigiamą konotaciją). Tyrimo metu nustatyta, kad didžiausią teigiamą įspūdį Rusijos periodinei spaudai daro ekonominiai Baltijos šalių pasiekimai. Teigiamai vertinamos ir sporto pergalės bei kultūrinio lauko įvykiai. Dar vienas teigiamo požiūrio struktūrinis elementas yra pozityvūs poslinkiai santykiuose su Rusija (retais Baltijos šalių ir Rusijos Federacijos santykių atšilimo/normalizacijos laikotarpiais).

Hipotezė: *Rusijos spaudoje formuojamo požiūrio į Baltijos šalis kaita yra susijusi su geopolitiniais pokyčiais posovietiniame regione.*

Tyrimo metu ši hipotezė iš esmės nepasitvirtino. Geopolitinių pokyčių poveikis Rusijos periodinės spaudos požiūriui į Baltijos šalis nėra toks stiprus, kaip buvo manoma. Geopolitinių pokyčių aspektai iš tikrųjų daro tam tikrą poveikį Baltijos šalių vaizdiniui Rusijos periodinėje spaudoje, tačiau šis poveikis nelemia reikšmingo dominuojančio neigiamo požiūrio į Baltijos valstybes pokyčio. Tyrimas parodė, kad bendras pozityvesnis požiūris į Lietuvą, Latviją ir Estiją fiksuojamas Rusijos periodinės spaudos publikacijose 2003–2004 metais, t. y., stiprėjant Vladimiro Putino kuriamam autoritariniam politiniam modeliui bei Baltijos valstybėms stojant į Maskvos priešišku laikomą NATO bloką, o ne 1996 metais, kai Rusijos Federacija bandė adaptuoti demokratinę (liberalią) sistemą. Taip pat ir konfrontacijos su Maskva 1991 metais situacijoje bendras negatyvus požiūrio lygis nėra toks aukštas, kaip 1996 ar 2008–2009 tyrimo periodais.

Tai leidžia daryti išvadą, kad **Rusijos periodinėje spaudoje dominuoja bendras, dar ankščiau (numanoma – sovietmečiu) susiformavęs ontologiškas požiūris į Baltijos šalis, kurio giluminės struktūros neveikia aktualūs geopolitiniai pokyčiai.**

Hipotezė: *Keičiantis Rusijos žiniasklaidos modeliui (nuo sovietinio prie laisvojo, vėliau transformuojantis į specifinį Eurazinį modelį), keitėsi ir žiniasklaidos formuojamas Baltijos šalių vaizdinio diskursas: sovietinio ir naujojo Eurazinio modelio laikotarpiu*

spaudos diskursas priartėjo prie oficialaus Rusijos požiūrio į Baltijos šalis, iš esmės susiliedamas su šios valstybės vykdomos tarptautinės politikos diskursu.

Ši hipotezė pasitvirtino tik iš dalies. Neatskleista, kad žiniasklaidos modelio pokyčiai labai paveiktų Rusijos periodinėje spaudoje dominuojantį požiūrį į Baltijos valstybes bei lemtų šio požiūrio pokyčius. 2003–2004 metų tyrimo periodu (kai Rusijos žiniasklaidos sistema, kartu su šalies politine sistema, vis labiau slenka link naujojo autoritarinio modelio) požiūris į Baltijos šalis, yra net pozityvesnis nei 1996 metų periodu, kai žiniasklaidos sistema bandė orientuotis į liberalaus modelio principus (poveikio atveju turėtų būti fiksuojamas atvirkštinis rezultatas).

Tačiau 2008–2009 metų laikotarpiu, kai spaudos laisvės remai Rusijoje dar labiau susiaurėja, fiksuojamas neigiamo požiūrio į Baltijos šalis lygio šuolis (taip pat mažėja bendras neutralių tekstų procentas) – o tai koreliuoja su oficialia Rusijos Federacijos politine pozicija Baltijos šalių atžvilgiu. Tačiau tai yra paskutinis iš tiriamojo laikotarpio pjūvių ir tam, kad galima būtų patvirtinti (arba paneigti), kad šis pokytis atitinka hipotezės prielaidą, reikėtų atlikti atitinkamą vėlesnių periodų analizę.

Hipotezė: *Požiūris į Baltijos šalis Rusijos periodinėje spaudoje formuojamas panaudojant įvairias propagandos technikas.*

Ši hipotezė pasitvirtino, nes tirtose Rusijos periodinės spaudos publikacijose pasitaiko propagandai priskiriamų elementų. Nustatyta, kad iš tyrimui išskirtų septynių propagandos technikų aptinkami keturių propagandos technikų pėdsakai. Rusijos periodinės spaudos publikacijose, skirtose Baltijos šalims, dažniausiai naudojamos „Manipuliavimo asociacijomis“ (Baltijos šalių kaltinimas *fašizmu* ir *nacionalizmu*) ir „Etikečių klįjavimo“ (suteikimas Lietuvai, Latvijai, Estijai *antirusiškų* ir *rusofobiškų* valstybių charakteristikos) technikos.

Rečiau – „Blizgančio apibendrinimo“ technika (pavyzdžiui, teiginys, kad Baltijos šalyse *nemėgsta rusų*). Taip pat prie rečiau aptinkamų priskirtina ir „Faktų parinkimo“ technika. Pastaroji dažniausiai pasitaiko publikacijose, kuriose minimi skausmingi (bet Baltijos šalyse ir Rusijoje skirtingai interpretuojami) bendros istorijos potyriai ir įvykiai.

Propagandinio pobūdžio informacijos turinys rodo, kad Rusijos periodinė spauda

iš esmės orientuojasi į oficialų Rusijos valdžios formuojamą diskursą. Šios tendencijos stiprėjimas ypač išryškėja 2008–2009 metų tyrimo pjūvyje.

Hipotezė: *Rusijos spaudos požiūris į Baltijos šalis yra mitologizuotas.*

Ši hipotezė iš esmės pasitvirtino. Negalima teigti, kad Rusijos periodinės spaudos požiūris į Baltijos šalis yra labai mitologizuotas, tačiau aiškūs moderniosios (politinės) mitologijos pėdsakai aptinkami požiūrio į Baltijos šalis struktūroje įvairiuose tyrimo pjūviuose. Buvo nustatyta, kad šios mitologinės konstrukcijos atitinka R. Girardet (2007) išskirtų pagrindinių *Sąmokslų, Aukso amžiaus, Vienybės* politinių mitų kategorijas. Šie mitai tampa neigiamo požiūrio į Baltijos šalių Rusijos periodinėje spaudoje dalimi, tačiau jų negalima būtų priskirti prie dominuojančių požiūrio elementų.

Galima konstatuoti, kad buvo įrodytos prielaidos, tapusios ginamųjų teiginių pagrindu. Atliktas darbas leido nustatyti, kad:

1. Nesutarimai dėl bendros praeities vertinimų ir sudėtingi dvišaliai santykiai tarp Rusijos Federacijos ir Baltijos šalių lėmė neigiamo požiūrio į Baltijos valstybes dominavimą Rusijos periodinėje spaudoje. Geopolitiniai pokyčiai neturėjo šiam požiūriui lemiamos įtakos, nes jį formuoja ne kasdienė politinė darbotvarkė, bet ontologinis (civilizacinis) konfliktas tarp Rusijos Federacijos ir Baltijos šalių. Kasdienė politinė darbotvarkė atitinkamais momentais tik papildo ir sustiprina neigiamą požiūrį į Baltijos šalis Rusijos periodinėje spaudoje.
2. Teigiamas požiūris į Baltijos valstybes Rusijos periodinėje spaudoje yra susijęs su nostalgiku bendros praeities (sovietmečiu) vertinimu ir sporto, kultūros, kartais ekonomikos temomis, bet tik tais atvejais, kai jos yra depolitizuotos. Tai yra veidrodinis neigiamo požiūrio atspindys, kuriame „bendros praeities“ diskursas malšina postimperinius fantominius skausmus (t. y., prarastų teritorijų ir galios ilgesį). Tokiais atvejais akcentuojami aspektai, niveliuojantys civilizacinį Rusijos ir Baltijos šalių konfliktą, tam panaudojant 1940-1991 metų Rusiją ir Baltijos šalis priverstinai jungusio sovietmečio diskursą. Taip pat ir kai kurių temų pateikimo depolitizavimas leidžia išvengti neigiamų vertinimų, susijusių su nesutarimais dėl

praeities ar dabartiniais tarpvalstybiniais konfliktais.

3. Rusijos periodinės spaudos neigiamo požiūrio į Baltijos šalis elementai atitinka pagrindinius propagandinių technikų taikymo principus. Todėl dalis tekstų gali būti priskirta prie propagandos, nukreiptos prieš Baltijos valstybes, kategorijos. Tokių tekstų atsiradimą, viena vertus, lemia politinė konjunktūra, kita vertus – tekstų autorių (žurnalistų) išankstinės nuostatos Baltijos šalių atžvilgiu. Šios nuostatos pasireiškia neigiamų konceptų (teiginių apie Baltijos valstybes) atkartojimu bei su Baltijos šalimis susijusių stereotipų vartojimu konstruojant tekstus.
4. Tyrimas parodė, kad Rusijos periodinėje spaudoje į Lietuvą, Latviją, Estiją žiūrima kaip į vienalytį darinį. Visoms Baltijos valstybėms taikomos panašios charakteristikos, sutampa šių šalių vertinimai. Vienos valstybės charakteristikos automatiškai taikomos kitoms, nebandant šio proceso argumentuoti ar atskleisti objektyvių priežasčių, lemiančių tokį sugretinimą.

Disertacijos aprobacija.

Mokslinėse konferencijose:

Nacionalinėse

1. Mokslinė-praktinė konferencija „Turinio kokybės problema žiniasklaidoje“. Pranešimo pavadinimas: *Pranešimų apie Baltijos šalis angažuotumo veiksniai Rusijos internetinėje žiniasklaidoje (2004 – 2008)*. Vieta: Vilniaus universitetas. Data: 2012 10 24.

Tarptautinėse

1. Tarptautinė jaunųjų mokslininkų konferencija „Social Transformation in Contemporary Society 2013“ (STICS 2013). Pranešimo pavadinimas: *“The Baltic States narrative” in Russian Internet media in context of geopolitical changes*. Vieta: Mykolo Romerio universitetas. Data: 2013 06 5-6.
2. Tarptautinė mokslinė konferencija „Žiniasklaida ir žodžio laisvė: kontroversijos ir visuomenės konfliktai“. Pranešimo pavadinimas: *Baltijos šalių vaizdinys Rusijos žiniasklaidoje: istorinio naratyvo aspektas*. Vieta: Vilniaus universitetas. Data:

2013 10 24-25.

3. Pirmas tarptautinis komunikacijos mokslų ir medijų studijų kongresas. Pranešimo pavadinimas: *The Fundamental Problematic Aspects of the Baltic States Image in the Russian Media (Esminiai probleminiai Baltijos šalių vaizdinio Rusijos žiniasklaidoje aspektai)*. Vieta: Kocaeli universitetas (Izmit, Turkija). Data: 2014 05 12-15.
4. Tarptautinė tęstinė mokslinė konferencija „Komunikacijos ir informacijos mokslai tinklaveikos visuomenėje: patirtys ir išvalgos“. Pranešimo pavadinimas: *The fundamental myths about the Baltic States in Russian mass media (Pagrindiniai mitai apie Baltijos šalis Rusijos žiniasklaidoje)* Vieta: Vilniaus universitetas. Data: 2014 06 19-20.
5. Tarptautinis Baltarusijos tyrinėtojų kongresas. Pranešimo pavadinimas: *Ginkluotų konfliktų konteksto poveikis požiūriui į įvykius Baltijos šalyse Rusijos spaudoje 1991 metais*. Vieta: Vytauto Didžiojo universitetas. Data: 2014 10 3-5.
6. Tarptautinė mokslinė konferencija „Žiniasklaidos ir politikos sąveika Baltijos šalyse“. Pranešimo pavadinimas: „*Basic concepts of the Baltic States image in the Russian press after the collapse of the Soviet Union*“ („Pagrindiniai Baltijos šalių vaizdinio aspektai Rusijos periodinėje spaudoje po Sovietų Sąjungos žlugimo“). Vieta: Vilniaus universitetas. Data: 2015 05 7-8.

Moksliniuose straipsniuose recenzuojamuose žurnaluose:

1. Денисенко, Виктор. Образ стран Балтии в интернет-пространстве России: контекст конфликтных ситуаций. *Европа*, nr. 12, Tiumenės valstybinis universitetas, 2013, p. 113–125.
2. Denisenko, Viktor. Baltijos šalių vaizdinys Rusijos internetinėje žiniasklaidoje: konfliktinio naratyvo aspektai. *Agora*, nr. 2, 2013, p. 104–119.
3. Denisenko, Viktor. The Fundamental Problematic Aspects of the Baltic States Image in the Russian Media. *1St International Communication Science and Media Studies Congress, Proceedings I*, Kocaeli University, 2014, p. 137–146.
4. Denisenko, Viktor. Basic concepts of the Baltic States image in the Russian press after the collapse of the Soviet Union (1991-2009). *Žurnalistikos tyrimai*, Nr. 8,

2015, p. 116–128.

5. Denisenko, Viktor. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo vaizdinys 1991 metų Rusijos periodinėje spaudoje. *Parlamento studijos* (rankraštis įteiktas 2015 m. rugsėjį).

Apie autorių

Viktor Denisenko gimė 1981 m. liepos 10 d. Vilniuje. 2003-aisiais metais Vilniaus universitete įgyjo rusų filologijos bakalauro laipsnį, 2005-aisiais – slavų literatūrų magistro laipsnį, o 2007-aisiais – informacijos ir komunikacijos magistro laipsnį. 2003-2006 metais dirbo savaitraštyje „Litovskij kurjer“, 2007-2013 metais korespondentu Vilniaus universiteto laikraštyje „Universitas Vilnensis“, vėliau dirbo žurnale „Aviacijos pasaulis“. Kaip laisvai samdomas žurnalistas bendradarbiavo su savaitraščiu „Panorama“, dienraščiu „15 minučių“, portalu Politika.lt. Nuo 2015 metų pabaigos dirba naujienų agentūros Newsader.com vyriausio redaktoriaus pavaduotoju, bendradarbiauja su savaitraščiu „Savaitė“ ir portalu „Novaja gazeta – Baltija“. Kaip kviestinis ekspertas ir autorius bendradarbiauja su Geopolitinių studijų centru.

2012-2014 metais V. Denisenko dėstė Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos instituto išstėtinių bakalauro studijų kursą „Ideologinė įtaka žiniasklaidai autoritarizmo sąlygomis“. Nuo 2015 metų rudens semestro dėsto žurnalistikos bakalauro studijų programos kursą „Europos integracija ir informacija“.

V. Denisenko yra Lietuvos žurnalistų sąjungos narys. Moksliniai interesai: propaganda, informaciniai karai, geopolitika, autoritariniai režimai, spaudos laisvė.

Kontaktai:

Elektroninio pašto adresas: viktor.denisenko@yahoo.com